КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА Ч. 11.
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ ЛИСТОПАД 1933
CO-OPERATIVE REPUBLIK
UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ

НОВА ОФЕНЗИВА КАРТЕЛІВ.

Ми вже писали у вересні про нову підвишку цін вугля і нафти картелями тих обох галузей у Польщі. На днях знову принесли часописи вісти про те, що картель текстильних підприємств має піднести ціни ткацьких виробів на 7 — 10%. Це діється тоді, коли ціни збіжа стоять на рівні, найнижчому від початку господарської кризи, коли далі зменшуються заробітки інтелігенції й робітництва, росте знову безробіття, а держава має клопіт, як скласти, бюджет без дефіциту. Чи ті люди глухі і сліпі на те, що кругом діється?

НОЖИЦІ РОЗТУЛЮТЬСЯ ДАЛІ!

Безоглядність промислових картелів в Польщі набирає властивої краски, коли взяти на увагу порівнання цін за продукти промислу і торговлі.

Рух вказника гуртових цін, коли приняти рік 1928 за 100, був за останні роки ось який:

	1930	1931	1932	1933 (VIII)
Загальний вказник	81	70	61	53
Промисловий „	90	76	67	61
Рільний „	70	61	53	44

Очевидно, перша позиція, т. з. загального вказника цін — не має для нас ніякого реального значіння, бо тут змішані разом усі ціни, промислові й аграрні. Зате порівнання спеціяльних вказників, промислового і рільничого вказує, що ціни промислових виробів (усіх! — отже картелізованих і некартелізованих) впали від 1928 року всього о 39%, зате ціни рільних продуктів о 56%. Але ще гірше виглядає справа, коли взяти під увагу не всі промислові вироби, тільки самі скартелізовані: залізо, вугіль, нафту, цемент, цукор і т. д. Тоді покажеться, що ціни цих товарів, беручи знову пересічно, не впали фактично навіть о 10%.

Це є найжахливіша подія з ділянки економіки Польщі за останніх 4 роки. Ті, що спричинили такий стан річей — є властивими екпропріяторами хліборобського стану в цілій державі і поносять перед історією вину за його руїну.

Що за засліпленість! Яка тупа короткозорість! Конвульсійно держаться картелі старих, вишробуваних цін, мимо того, що бачать, які це має наслідки. А ті наслідки всякому видні: це постійне зменшування споживання промислових виробів і в слід за тим завмирання промислової продукції. Коли приняти стан промислової продукції у всіх галузях 1925 р. за 100, то маємо такі вказники за останні роки:

1930 — 82 1923 — 54
1931 — 68 1932 — 45.

Коли ще в 1930 р. вугля добувалося 3126 тис. тон, то у 1923 вже лиш 2.402 тис. тон, а 1933 р. дасть ще менше.

Коли в 1930 р. витоплено 40 тис. тон сирого заліза (чавуну), то в 1931 р. вже лиш 29 тис. тон, а в 1932 всього 17 тис. тон.

Чи ті цифри нічого не говорять?

РЕФОРМА ЕКСПОРТУ ХЛІБОРОБСЬКИХ ПРОДУКТІВ.

Від місяця приблизно уряд польської республики вводить в життя нові норми організації збуту с.-госп. продуктів. Початок зроблено в ділянці експортового збуту живини, передовсім безріг. За експортовий збут визнано також продаж безріг до беконярень. На беконярні покладено обовязок найменше 50% матеріялу закуповувати прямо у продуцентів; решту можуть закуповувати при посередництві — однак не купців — тільки рільничих товариств і кооператив, які мають продавати без зиску.

Ідея закупу прямо від продуцентів здорова по суті, але примусовим диктатом її не дасться здійснити, як звичайно це буває в господарських справах. Вже нині трапляється, що цертифікати на доставу штук, що їх беконярні видають продуцентам, дістаються якимсь чином в руки згінників і з ними вони доставляють товар да беконярень, наче продуценти. Знова ж думка про доставу безріг передусім рільничими товариствами очевидно подиктована бажанням зовсім усунути можливість купецького зиску. Але чи не можна би досягнути тої самої мети при збуті через кооперативні організації продуцентів? Адже рільничі товариства не мають торговельного апарату для ведення таких операцій і вже саме творення нового апарату зїсть такі гроші, що може перевищити кошти збуту через кооперативи продуцентів.

Дальша точка реформи екпорту полягає в тім, що урядове керівництво експорту (цю чинність доручено директорові Державних Закладів Промислово-збіжевих, PZPZ, п. Пшедпелському) буде само вказувати експортерам, на які ринки і через яких комісіонерів вони мають висилати товар. Експорт не сміє устати, навіть якби був стратний, тим, що страти мали б покриватися з того вирівнюючого фонду, що його ускладала організація беконярень. Коли б експортер (беконярня) вислав менше означеного мінімум, то може втратити взагалі право експорту.

Як бачимо, в цій частині реформа перенята духом урядової реґляментації експорту, так що недалекий вже крок до державного експортового монополю на совітський лад. Нові норми тягнуть за собою нову бюрократизацію торговлі з усіма її небажаними наслідками. Кооперативний світ залишається таки при своїм постуляті свободи внутрішньої і зовнішньої торговлі, яка єдина дає кооперації можливість у вільнім конкуренційнім змаганню поборювати паразитарний і несолідний елємент в торговлі.

Всі справи, звязані зі збутом господарських тварин обговорила українська кооперація і суспільна агрономія на зїзді агрономів і торговельних референтів Окружних Союзів, що відбувся заходом Центросоюзу і Сільського Господаря дня 21 жовтня ц. р. Зовсім слушно на цьому зїзді підчеркнено вагу внутрішнього ринку збуту при щораз менших виглядах на удержання експорту.

НОВА ФАЗА АГРАРНОЇ РЕФОРМИ.

Важну зміну у господарських відносинах краю може принести проєктований (покищо) розпорядок польського уряду про перебирання на державний скарб ґрунтів за залягаючі податки. Близші подробиці законопроєкту ще не відомі, а те, що відоме, зводиться ось до чого:

Державний скарб, як захоче, могтиме перебрати на власність землю податника, який від року залягає з вплатою податку, або від пів року по упливі речинця, до якого йому відрочено вплату. Це право відноситиметься до тих податкових залеглостей, які були записані на першому місці гіпотеки. Скарб не зможе перебрати однак більше, як $^2/_3$ маєтку; $^1/_3$ оціненої вартости мусить залишитися при власнику. Так узискані землі мається ужити до парцеляції.

Як відомо, дрібна селянська власність має найменше залеглих податків; значить, новий закон торкається головним чином великої власности, задовженої за податки дуже видатно, з відомих зрештою причин. Тепер буде залежати тільки від уряду, в якім розмірі він захоче робити ужиток з прав, що йому їх дасть новий декрет, та кому і на яких умовах сплати він захоче передавати забрану землю.

Цей закон, при відповідній політиці уряду, може стати початком нової ери аграрної реформи в Польщі, а зокрема на українській території, з усіма з тим звязаними можливостями. Може прийти нова кольонізація спровадженим зі заходу елєментом. Тому українське громадянство повинно зацікавитися цею справою.

„KRIEGSSOZIALISMUS" В НІМЕЧЧИНІ ВЕРТАЄТЬСЯ?

З датою 26. вересня ц. р. вийшов в Німеччині закон про „забезпечення цін збіжа", який вводить важну зміну в організацію хліборобства і збуту його продуктів. Цим законом уповноважнено міністра прохарчування і хліборобства — означати з уряду сталі ціни на збіжжа. На основі цього закона вийшов у три дні пізніше перший виконавчий розпорядок такого змісту:

Державу поділено на 9 округів житних і 11 пшеничних, в яких обовязують ріжні ціни. Ціну жита в залежности від округи означено від 140 до 158 марок від 1 тонни (294—332 зл.); ціна пшениці від 175 до 193 м. (398 — 405 зл.). Такі ціни обовязують при доставі в жовтні. Коли пізніше, то приходить ступнева підвишка за кожний місяць. В листопаді приходить при житі ще 1 м.; в грудні 3 м. і т. д., в червні 18 м. Ціна пшениці зростає: в листопаді о 1 м., в грудні — о 2 м. і т. д., в червні о 13 м. — Ціни розуміються без опакування (міхів), але з доставою до місця заладування і коштом переладування. Коли якість товару перевищує звичайну біржеву норму, тоді допускається відповідна звишка ціни. Знижка може наступити лише в тім випадку, коли рід достави є такий, що приводить купця до більших як нормально коштів. — Термінова торгівля збіжжам забороняється (зрештою такі заборони вже бували). Ті ціни зобовязують на один рік.

Кожний купець, що скуповує збіжжа, є обовяний вести спеціяльні книги що до доконаних торгів, запасів збіжжа, цін і т. д.

Який господарський і соціяльний сенс цієї далекосяглої реформи? З урядових деклярацій виходилоб, що ціль тут така, щоби йти на руку хліборобам та зєднати собі їх прихильність. Керівник „німець-

кого стану живителів" (так названо тепер урядово стан хліборобів), міністер Дарре так формулує провідну лінію своєї політики.

„Не є найважнішою справою, щоби хлібороб одержував як найвищу ціну за свої продукти; ходить про те, щоби хліборобів звязати як найністіше з землею та щоби вони одержували за свою працю справедливу заплату, цебто вистарчаючі і справедливі ціни".

Формула зовсім слушна і на неї мусить всякий погодитися, з тим, що требати виразніше очеркнути, як розуміти цю „справедливу ціну". Ми мусимо її так розуміти, що „справедлива ціна" виключає „ножиці", себто гегемонію промислових цін над аграрними. Чи по тій лінії піде політика гітлєрівців і чи захоче ізза того увійти в конфлікт з промисловими картелями, це скоро покажеться. Покищо не видно якогось протегування хліборобства на некористь промислу, бо ті ціни, що їх устійнено в розпорядку є більше менше ринковим цінам і м. і. є значно нижчими, як ціни минулого року. „Rundschau d. Reichsbundes d. Verbrauchergenossenschaften (так переіменовано давний орган спож. союзу) згори каже, що „не всі селяни будуть вдоволені новими ставками цін).

Зате факт стабілізації цін хлібор. продуктів мігби мати все таки дуже додатнє значіння, якби за нею прийшла також стабілізація всіх інших цін, бо хлібороб не був, не є і не може бути біржевим спекулянтом і потребує певної калькуляції. Чи одначе це вдасться? Чи не повториться те саме, що було за світової війни, коли урядово були нормовані „максимальні ціни" хліборобських продуктів, але всі інші ціни нормованню не підлягли.

ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ КООПЕРАЦІЇ НА ЗАКАРПАТТІ.

Кооперація на Закарпатті увійде, здається, у нову фазу свого розвитку. Річ у тім, що ужгородська централя кооператив (є там кілька соток райфайзенок і кілька десятків сільських споживчих кооператив) п. н. „Дружественный Союзъ" чомусь рішив стати на виразно русофільський ґрунт. На зовні це проявляється в тім, що орган союзу „Дружественний Вѣстник" почав писатися неможливою мовною мішаниною, яка має бути „русским языкомъ". Свідомий український елемент, згуртований біля часописів „Світло" (Мункач) і „Учительський Голос" (Ужгород) піддав цей новий курс в кооперативнім союзі рішучій критиці. Українські, часописи складають вину за русофільство союзу на чеських аграрників, які є фактичними господарями союзу, як його кредитодавці.

Крім того українські часописи ставлять союзові у вину, що він занедбав засновування споживчих кооператив, підпираючи лише кредитові, на які союз має вплив.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Раси худоби у Сх. Галичині та напрямні їх поширення.

Раси худоби у Сх. Галичині треба розглядати під таким кутом: 1) передусім те, що є з них у краю, та 2) те, що хотять з них ріжні впливові чинники зробити.

Бо ніде так, як у Сх. Галичині, не переводжено експериментів з расами худоби, забуваючи при цьому про головні основи раціонального плекання худоби. Бо головною вихідною точкою все була раса, а не господарський ефект плекання худоби.

До чого таке ставлення доводило, вказує хочби те, що в годівельній програмі, опрацьованій для Сх. Галичини в р. 1876. тільки для кількох подільських повітів визначено аж 11 ріжних рас худоби[1]).

Тому теж не диво, що у Сх. Галичині в деяких околицях так помішані і схрещені всякі раси і породи худоби, що часто важко сказати, яка саме раса сьогодня переважає, чи у крови перебиває.

Починаючи розглядати раси худоби від рр. 1880—1890 находимо вже тоді в краю богато імпортованої худоби, яка серед краєвої худоби творить або острови, або сильно впливає на те, що краєва худоба починає виказувати через схрещення признаки крови імпортів.

Спираючися на даних Мальсбурга[2]), край можна було тоді поділити відносно рас на 6 головних стреф, які у великій мірі покриваються з господарськими полосами Сх. Галичини. Ці стрефи мають у себе 7 рас худоби, коли не рахувати дрібних островів та коли зараховувати до тих рас також ту худобу, яка виказує сильний вплив даної раси. Ці раси походять з двох окремих основних форм та є такі:

I. Основна форма: Bos taurus primigenius

степова (зближена найбільше до форми Bos primigenius Bojanus), Bos taurus primigenius podolicus.

низинна (серед якої переважає худоба данцігсько-фризійська) Bos taurus primigenius germanicus, var. gedanensohalicensis. Імпортовано давно, відсвіжувана фризами.

сіментальська, імпортована, з ґрупи Bos taurus primigenius frontosus.

II. Основна форма: Bos taurus europaeus

червоно-брунатна галицька, з впливами майданської, Bos taurus europaeus brachyceros, var. halicensis.

чорна-волинська
Bos taurus europaes brachyceros, var. volhynensis.

гуцульська
Bos taurus europaeus brachyceros halicensis, var. bescidensis orientalis.

верховинська
Bos taurus europaeus brachyceros halicensis, var. bescidensis occidentalis.

Ці сім рас були розділені, чи переважали в поодиноких стрефах так:

I. Стрефа: червоно-брунатна галицька — північні повіти Галичини, від Сяну до Бродів та від північного кордону на південь аж по Львів. У порівнанні з природними полосами Галичини обнимає ця раса північно-східну полосу та північну частину північно-середньої полоси.

---

[1]) Carol v. d. Malsburg: Die Rindviehzucht in Galizien, стор. 651.
[2]) ibid.

II. Стрефа: чорна-волинська — північні повіти Поділля.

III. Стрефа: степова — південні повіти Поділля і урожайна частина Покуття; покривається майже докладно з південною частиною природної полоси Поділля.

IV. Стрефа: низинна і сіментальська — або стрефа імпортованої худоби покривається з природною полосою порічча Сяну і Дністра та полудневою частиною північно-середніх повітів.

V. Стрефа: верховинська покривається зі західньою частиною полоси Підгіря і Гір.

VI. Стрефа: гуцульська — покривається зі східною частиною природної полоси Підгіря і Гір.

З цього видно, що певні раси худоби, чи околиці, де ці раси переважають, покриваються у великій мірі з природними полосами Сх. Галичини, а вслід за цим мали певні природні і господарські основи розвитку. Вказати хочби на те, що імпортовані раси, з великими вимогами, розвивалися в найкращих пашних околицях (порічча Сяну і Дністра); що степова худоба уживана до тягла, переважала на Поділлю; що гори мали свою малу, але дуже добру на молоко, товщ і непригідні умовини життя худоби; що північна Галичина мала краєву худобу, мало вимагаючу, але пригідну до умовин расу, яка подекуди просто примінилася зовсім до вимог природи (брахицерна торфова худоба на торфовиськах).

Але при праці над поправою худоби переважало замилування до високоякостевих рас, а його вислідом було те, що в р. 1890-их було в Сх. Галичині розплодових стаєн[3]): сіментальських 80%, низинних 12%, краєвих (червоного і брунатного) 7,5%, інших 1,5%. Тому теж великі надії поклали годівельники на краєвий закон про плекання худоби, що вийшов в р. 1892, а в дійсности впроваджений в життя в р. 1895[4]). Цей закон приписував 1) уживання тільки ліценціонованих бугаїв, 2) удержування громадою (селом) відповідної скількости бугаїв, а саме на 100 коров і ялівок 1 бугая.

Що перепровадження вповні цих постанов в життя було важке, вказує хочби те, що до сьогодня припадає на 1 бугая 125 коров без ялівок. Але всетаки примус уживання ліценціонованих бугаїв зробив можливим вплив на поширення цеї, чи тої раси у відносній околиці та міг впливати сильно на якість худоби.

Напрямок для раси у Сх. Галичині надано тоді чериз фаворитовання сіментальської раси[5]), а для Західної Галичини означено як головну расу — червону галицьку, яку польські годівельники називали червоною польською.

Та це недовго тревало. Бо хоч 80% зародових обор було сіментальської раси, то серед годівельників почала пробиватися чимраз більше гадка, що сталий імпорт розплідників з чужих країв, які мають інші природні і господарські умовини, ледви чи зможе довести до бажаної цілі[6]).

Вислідом такої зміни гадки були теж нові проєкти, які раси і в якій области краю належалоби плекати. Вислідом цих ріжних проєктів була годівельна програма ц. к. Галицького Господарського Това-

[3]) ibid.
[4]) Fr. Bujak, Galicya, том I., стор. 341.
[5]) C. v. d. Malsburg, стор. 659.
[6]) Fr. Bujak, Galicya, том I., стор. 339.

риства, яка змінила основно погляди 1890-тих років на те, які раси худоби належить поширювати у Сх. Галичині.

Ця програма[7]) усталена 20. листопада 1913 р. відкидає передусім форсовання одної раси і то виключно чужої, а вводить рівнорядно три раси, а саме: 1) сіментальську, 2) низинну і 3) червону галицьку. При цьому видвигається прінціп ушляхотнення цієї останньої, краєвої раси, яка має стати в майбутньому головним джерелом для правильного плекання худоби. Зате ця програма взагалі не допускає гуцульської і верховинської худоби, хоч вони ще тоді були в такому числі, що для гір можна було їх лишити. Ця програма віддає на поширення сіментальської худоби східний Бескид (досі гуцульська раса), Підгіря аж по Самбір та східну частину IV-ої стрефи визначеної Мальсбургом. Крім цього повіти Березів (в части) і часть повіту Сянік.

На плекання низових рас призначує ця програма порічча Сяну і горішнього Дністра, отже приблизно це, що й було досі. Зате західний Бескид від Долини по Сянік з вибігом до Березова і Добромиля, ціле Поділля і урожайне Покуття та північно-східні і північно-середні повіти призначує для червоної галицької раси, називаючи її червоною польською.

Ця супремація тільки трьох рас на терені Сх. Галичини, без жадного сумніву краща, чим стільки ріжнородних пород, виключила зовсім можливість плекання інших рас.

З таким станом, покищо теоретичних міркувань, застала Сх. Галичину війна і щойно в р. 1920 піднято питання на ново.

З певною програмою[8]) в годівлі худоби виступив перший З. Ігнатовіч, пізніше шеф департаменту годівлі в міністерстві хліборобства у Варшаві, який поставив засади: 1) зменшення скількости рас; 2) заступлення чужих рас краєвою червоною; 3) заступлення виключно молочних або виключно мясних рас — комбінованою, за яку уважає червону, називаючи її червоною польською. Зокрема твердить[9]), що сіменталєри не встояться перед заливом цею краєвою расою, наводячи зовсім влучний аргумент про велике утруднення імпорту розплідників.

У звязку з цим проєкт розміщення рас у Сх. Галичинні, який випрацював Ігнатовіч, обмежує дотеперішні три раси до двох усуваючи цілком сіментальську. Рівночасно залишає низинним расам майже ту саму площу, яку передбачувало Ц. К. Галицьке Господарське Товариство в р. 1913., а східний Бескид віддає червоній галицькій расі. Разом з тим лишає повіти здовж середнього бігу Дністра неозначеними, кажучи, що визначення раси для них прийде пізніше, або що ці округи для годівлі цілком не надаються.

Як бачимо проєкт Ігнатовича з р. 1920. вводив дуже різкі зміни, які були тільки міркуваннями дуже далекої майбутности, як це показала дійсність.

Дня 26. червня 1922 р. відбулася в міністерстві хліборобства у Варшаві анкета інспекторів годівлі з цілої держави і на ній здали вони устне звідомлення про поширення рас в ріжних околицях краю. Висліди цеї анкети [10]) можна для Сх. Галичини означити так, що вони

---

[7]) „Rolnik" 1914, чч. 12, 13, Львів.

[8]) Z. Ihnatowicz: Przyszłe kierunki hodowli zwierząt gospodarskich w Polsce, Poznań, 1920.

[9]) ibid. стор. 20.

[10]) Z. Ihnatowicz: Organizacja produkcji w zakresie chowu zwierząt gospodarskich, Warszawa, 1929.

покриваються з малими змінами з годівельною програмою з року 1913. Зміни, які відхиляють дійсний стан від програми з р. 1913 є такі: в повіті Турка, в долині Стрия є острів низинної худоби; частина повіту Коломия, обнята червоною галицькою худобою, збільшилася; повіт Долина цілий занятий сіменталєрами; поза цим тільки дрібніші ріжниці, так як анкета могла дати тільки загальні відповіді.

Але всетаки отсей вгляд в дійсність міг вказати на те, що передвоєнні чинники, кермуючі годівлею худоби, були богато ближчі заснованих фактів, чим проєкт Ігнатовича.

Справа унормовання рас худоби ставала конечною, тому, що обовязуючий закон про ліценціонування бугаїв ставав без цього дуже проблєматичним у своїх наслідках.

Тому теж міністерство хліборобства видало дня 1. вересня 1928 р. розпорядок, який цю справу нормує. Але коли зважити всі переходи справи годівлі худоби на території Сх. Галичини і ці погляди впливових людей, які ми навели, то цей розпорядок був для годівельників дійсною несподіванкою. Бо він ішов далеко не по лінії Ігнатовича (який в міжчасі відійшов від керми цих справ), а противно заступає погляд зближений до годівельної програми з р. 1913.

Цей розпорядок[11]) впровадив для цілої держави тільки три раси 1) низинну чорно-білу, 2) сіментальську та 3) червону-галицьку, яку називає червоною польською одномастистою.

Для Сх. Галичини цей розпорядок: 1) збільшив у відношенні до програми р. 1913 простір для сіменталєрів, віддаючи їм західний Бескид і західне Підгіря та повіти Городенку, Чортків та Копичинці з Поділля; 2) зменшив простір для червоної галицької раси, забираючи їй ціле полудневе Поділля (крім повіту Борщів) і урожайне Покуття, а даючи їй зате частинно Рогатин і Перемишляни; 3) задержав майже в такому самому розмірі площу низинної раси; 4) не визначив для 5 цілих і 1/2 одного повіту раси худоби, даючи тимсамим можливість в майбутньому це зробити (§ 6. розпорядку).

Треба ствердити, що розпорядок з 1. IX. 1928. р. у порівнанні з дійсним станом, ствердженим на анкеті 26. червня 1922., виразно іде на поширення сіменталєрів, даючи їм одне нерозривне пасмо від західних границь краю, аж ген до сходу галицького Поділля — до Збруча. З цього внесок, що побідили погляди 1880-их і 1890-их років про те, що домінуючою расою для Сх. Галичини є і на майбутнє повинні бути сіменталєри, при чому узгляднено, як другу з черги, червону галицьку расу.

Сильна напруга польських годівельників, головно зі західної Галичини (Йодловнік і околиця), щоби довести червону галицьку худобу до того, щоби вона стала народньою польською расою, зробила те, що вони можуть бодай частинно збувати годівельчий матеріял на визначені для цеї раси землі. Поза науковими працями проф. Адамеца і проф. Клєцкого, які видвигнули цю расу, накликувалося навіть традицію для цього, щоби цю расу поширити[12]).

З нашого боку не можемо мати нічого проти поширювання червоної галицької раси, так як до неї маємо передусім теж права, як до автохтона галицької української землі, однаково уважаємо, що нагло

---

[11]) Dziennik Ustaw Rz. Polskiej, 1928, Nr. 83., poz. 736, стор. 1940.
[12]) Stosunki Rolnicze Rz. P., том I., стор. 111.

не можна зробити цього, що вимагає десяток літ солідної зоотехнічної роботи.

Треба підреслити, що розпорядок з 1. IX. 1928. узгляднив у більшій мірі дійсні потреби краю у Сх. Галичині, чим потреби держави з огляду на ввіз чужого розплодового матеріялу. Порівнюючо обстоював проєкт Ігнатовича куди більше інтереси держави на некористь плекання худоби у Сх. Галичині.

Порівнуючи природні полоси Сх. Галичини і теперішні стрефи для поодиноких рас худоби, приходимо до цього, що поза одноцілим пасмом гір і підгіря, призначеного для сіменталєрів, прочі полоси і стрефи худоби перехрещуються і розбігаються, що свідчить про те, що при цьому визначенні стреф худоби небогато брали під увагу давний поділ Сх. Галичини. Та на загал природні і господарські умовини у цьому поділі ще досить доцільно узгляднені.

Тут треба звернути увагу на те, що досі немає докладного і точного усталення де і яка раса худоби розміщена у Сх. Галичині та де вона переважає. Всі дані були досі радше загальними оцінками, чим точним обслідуванням терену. Найдокладніші, досі відомі дані дає праця Інституту Плекання і Кормлення С. Г. Тварин, що стоїть під кермою відомою проф. Ростафінського [13]), яка дає майже вистарчаючі дані в цьому напрямку з деякими застереженнями.

Переглянувши раси худоби у Сх. Галичині та напрямні їх поширення від 1880-их років досі приходиться ствердити:

1) що зразу не було одної гадки про те, які саме раси треба плекати, а вслід за тим розповсюднювано ріжні раси, які не мали виглядів для розвитку і правильного плекання;

2) що занедбувано, цілком непотрібно, деякі корисні краєві раси, як гуцульська і верховинська, які через те змаліли, або й зовсім зникли;

3) що усталення трьох рас для Сх. Галичини прийшло дуже пізно (в р. 1913), але усталення районів для них прийшло, по ріжних переходах, щойно в р. 1928., а тому не було ще доброї основи для нормальної праці над піднесенням якости скоростану;

4) що проєкти виключення деяких рас худоби (сіменталєри) від годівлі у Сх. Галичині з мотивів державної політики, а не політики краю і зоотехнічної доцільности в цілости не втрималися, не маючи для себе господарських основ;

5) що поширення краєвої раси можливе тільки при одержанні добрих розплідників, які дістаються послідовною зоотехнічною працею.

Підсумки розгляду плекання худоби у Сх. Галичині.

Цей нарис розвитку плекання рогатої худоби у Сх. Галичині дає нам можність, поза цими висновками, які ми зробили раніше, прийти до певних заключень так про минуле, як теж про майбутнє цеї ділянки сільського господарства.

Перше заключення це те, що початок фізичних можливостей плекання худоби треба звести у Сх. Галичині власне до початку 1880-

---

[13]) P. Szumowski i Z. Jastrzębowski; Przyczynek do studjów na geográficznem rozmieszczeniem ras zwierząt domowych w Polsce (Z Zakładu Hodowli i Żywiena Zwierząt Domowych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, kierownik prof. dr. Rostafiński), Kwart. Statystyczny. 1931, зошит 1, стор. 142 і т. д.

тих років, радше до р. 1881—82, коли то почав діяти закон проти книгосушу (pestis bovina), а з тим коли можна було годівельникам та господарям встерегти скотостан перед цею небезпечною заразою.

Тому теж положення в основу нашого нарису початку 1880-тих років треба уважати правильним, бо цей час можна рахувати стабілізацією умовин плекання худоби у Сх. Галичині.

В дальшому приходиться ствердити, що перші два десятиліття від р. 1880 є десятиліттями скількісного розвитку скотостану у Сх. Галичині, хоч про якість тоді небогато дбали і її у масі майже не підносили.

Розвиток скількости скотостану у Сх. Галичині треба віднести передусім до селянських, а не до поміщицьких та інших великих господарств. Бо коли селянські господарства, у більшости дрібні, а то й карловаті, збільшували у цьому часі сильно скількість худоби, то велика власність держала чимраз менше худоби, що треба звести так до загального поменшування великої власности загалом, як теж і до її важкого господарського положення, бо вона не могла і не вміла примінюватись до нових економічних і соціяльних умовин, які прийшли в XX. столітті.

Тому теж мусимо вважати справу плекання рогатої худоби у Сх. Галичині справою селянською. Однак такою не уважала її влада, так тодішня як і теперішня, і своєю політикою субвенцій старалася все попирати годівлю худоби на поміщицьких, а не на селянських господарствах. А всетаки проби, які зроблено у плеканні рогатої худоби на нашому терені у селянських господарствах, дали дуже добрі висліди, а з тим можна вносити про те, що годівля у середніх селянських господарствах може розвинутися високо, як на це вказують приміри (Камінне, пов. Надвірна і інші).

Коли однак справа годівлі рогатої худоби у Сх. Галичині малаб спертися на селянських господарствах, то вони мусілиб бути господарствами середніми, а не малими. Бо у Сх. Галичині найбільший відсоток творять господарства, що мають тільки одну корову, а вони до годівельної господарки одинцем не надаються. Можливий тут шлях годівельних спілок, чи їх інших форм, однак вони підносять передусім видатність і рентовність плекання худоби, а щойно в дальшому можуть вести годівлю у вужчому значінню цього слова.

На цій основі треба ствердити, що шлях розвитку годівлі рогатої худоби у Сх. Галичині іде в напрямку використання суспільно-агрономічних заходів, а не по шляху розбудови сильних індивідуальних станиць, які можуть бути тільки помічним, а не головним звеном піднесення плекання худоби на цьому терені. З тим вяжуться цілком інші методи у праці над піднесенням плекання худоби, чим ті, які стали шабльоном у краях, де воно спирається передусім на сильних поміщицьких господарствах.

Видатність у плеканні худоби зводиться передусім до її молочности, бо опасовий напрямок через низку причин господарського і агрополітичного характеру — упав. А ця молочність невелика тому, що якість коров і їх годування (кормлення) невідповідне. Недостаточне кормлення треба звести до слабого використання управної ріллі під пашні рослини та до того, що великі площі пасовиск і лук не є відповідно справлені. Брак обємистої паші, неуживання ядерних паш при кормленні — отсе передусім причини малої молочности. Потверджують це висліди контролі молочности у Сх. Галичині.

Щож до якости самої худоби, то її старалися в цілому звести до питання раси, а через те його не могли правильво розвязати. Але і в розгляді самого добору раси погляди були нетільки ріжні, але й цілком неусталені.

В роках, коли починається цей нарис, панувала у Сх. Галичині думка, що чим більше рас, і то високоякісних і чужих, тим краше.

Однак тоді вже появлялися противні голоси, але як звичайно попадали в другу крайність. Бо годівельники 1890-тих років станули знова на становищі одної раси для цілого краю, якого природні і господарські умовини є дуже ріжні, бо зважити тільки це, що Сх. Галичина мує високі гори і — степ.

З часом одначе прийшло зрівноваження поглядів і р. 1913., останній перед війною, приніс певне унормовання годівельних стреф, залишаючи для цілого краю тільки три раси. Опісля прийшли до впливу годівельники, які хотіли передусім мати в порядку інтерес держави, як цілости, а щойно потім справу плекання худоби. Їх погляди не встоялися — і вкінці знова повернено до трьох рас в цілому краю. Однак часті зміни у поглядах на те, які раси належить плекати та на те, чи кращі чужі чи краєві раси, довели до того, що в краю винищено без потреби деякі високовартісні первісні краєві раси та вводженням ріжних чужих рас спричинено в деяких околицях, через схрещування з місцевою худобою, небувалу мішанину типів, рас іород. А це в ніякому разі не причиняється до пляновости у праці і до її видатности.

Слабою точкою у плеканні тварин краю є велика і на дрібні господарства за велика скількість коней і не притягання до праці коров. Через те витрачуємо чимало паші, якої і так багато немає, а кормлення худоби сходить на часте голодування ранною весною. Тільки збільшення хліборобського знання серед селянства може запобічи цьому лихові.

При кінці треба ще згадати про два важні явища, а саме упадок скількости худоби у Сх. Галичині перед війною і скору регенерацію її з воєнних страт.

Упадок скількости рогатої худоби перед війною це ознака того, як дуже ця ділянка сільського господарства відчуває всі зовнішні добрі — але і злі умовини розвитку. Якраз ці зовнішні умовини, головним чином аґрополітичні посунення держави і краю, є найболючішими для плекання худоби. Добрий збут, корисна ціна, можливість вивозу надвишки, покупна здібність населення, отсе ці причини, які збільшують скотостан та його якість. Противно, брак цих зовнішних умовин, доводять до спадку скількости і якости худобу. А цього зразок маємо саме в останніх роках перед війною у Сх. Галичині.

Зноваж дуже скора регенерація з величезних воєнних втрат, скоре збільшення скотостану навіть в роках, які були кінцем війни і далекі були ще від мирного часу, вказує на те, як сильні є природні і звичаєві умовини плекання худоби у Сх. Галичині та як добре моглоб воно розвиватися, колиб зовнішні (обєктивні) умовини були пригідні.

Та до цього ще одна заввага. Австрійська, а зараз і польська влада передала головну опіку над плеканням худоби у Сх. Галичині польським хліборобським організаціям, що мали напів або цілковито поміщицький характер. Ефект цього був і є такий, що з грошей, які

дає держава чи край на годівлю, селянин мало бачить, або цьому селянинові не припадає нічого. Таке ставлення справи не доводить до цілі, бо збагачує ту верству хліборобів, яка зменшується і вигибає, а не дає можливости розвинутись здоровому селянському плеканню худоби. Бо цею політикою не то що форсується поміщицьке плекання худоби, але потім стараються цю худобу за добрі ціни поширювати, а через те годі вдержатися добрій ціні розплодової селянської худоби, якої через те дуже мало.

На закінчення цього нарису приходиться нам ще ствердити, що плекання худоби у Сх. Галичині аж до новіших часів мало небогато охочих дослідників, а тому і матеріялів про нього нема надто богато. Тому теж ця ділянка чекає на основніше опрацьовання, а разом з цим — це оправдання, коли в цьому нарисі найшлося богато пропусків і недотягнень [14]). *Др. Евген Храпливий*

ПРОБЛЄМИ КООП. ВИХОВАННЯ.

Проблєми новочасного кооперативного виховання.

I. Дух виховання.

В поглядах на соціяльні, господарські і культурні явища сільського життя є потрібні корективи. Це відноситься також і до кооперації. Дотеперішня практика кооперативного виховання звертала головну увагу на річево-технічну сторону в діяльности кооперативної організації. Обороти, число членів, ощадність, бездоганне книговодство, сувора ревізія — безумовно належать до суті кооперації. Але якщо в полі зору залишається тільки ця, річева сторона, то таке кооперативне будування не буде тривале. Серед людей, вихованих в такім дусі, повстав той нещасливий погляд, що кооперативи є виключно купецькою організацізацією сільського господарства.

Не дасться заперечити, що в таких організаціях постепенно завмирає те, з чого черпає сили і міць кооперація: кооперативно думаюча людина, станова товариськість і громадськість. Одним словом: людська субстанція сходить на задній плян, всі сховані в ній можливості дрімають. Починається внутрішнє віддалення від суті кооперації.

Соціяльний рух перестає бути собою, коли він не зможе внутрішньо привязати до себе підростаючу молоду ґенерацію. Як далеко це торкається кооперації з передвоєнного часу, мої знання не вистарчають. Сьогодня ж це положення можна так приблизно окреслити: великі потрясення політичного, соціяльного і господарського життя сильно захитали віру в тривалість нинішнього історичного ладу. Передовсім тепер вже не вірять в переціненy до війни силу державних і господарських організацій. Постійні перевороти, загрози і спроби, крахи великих господарських обєднань і банків промовляють до наших сучасників дуже виразною

[14]) Карти розміщення і розвитку рас худоби у Сх. Галичині та докладні дані про призначення повітів і громад для поодиноких рас є в книжці Інж. Др. Е. Храпливого: „Плекання рогатої худоби у Сх. Галичині". Вид. „Сільського Господаря", Львів, 1934. Ціна 2.50 зол.

мовою. Коли людина бачить даний лад розбитим, її воля сильніше змагає до нового ладу, вона вірить знов у силу ідеї. Носієм цієї ідеї є завше молода генерація. Але практичне значіння має те, що являється річевим змістом цієї ідеї. Чисто формально — кожний вітає цей зворот до ідеї, але про її зміст можуть бути ріжні погляди. Коли говорити з точки зору суті кооперації, то треба сказати, що молода генерація селянського стану на великих просторах Німеччини свідомо переочує кооперацію. В кооперативних організаціях наступило п о р і д ж е н н я в п і д б у д о в а х. В багатьох місцевостях супроти величезної чинности на керуючих вищих постах стоїть байдужість окремих кооператив. З досвіду маємо переконання, що ціла воля, яка торкається особистих справ селянської молоді, абсорбується політичною діяльністю, що може стати дуже небезпечним. Автор є далекий від того, щоби зачіпити якийсь особливий політичний напрямок. В одному є всі політичні досвіди однакові. Фільософується про державу, будується пляни майбутньої держави, середньо-европейського союзу держав, митної Паневропи, — на зібраннях, в політичних кругах, за столом у шинтках. По неділях демонструється силу ріжних груп, але при тім забувається, що, хоч як би це могло банально звучати, передумовою всякого нового ладу в державі і суспільстві є лад в малих клітинах громади і станових обєднаннях. Н и н і ш н я н е д і л я, п о в н а р у х у і п р и с т р а с т е й с т о ї т ь у я с к р а в о м у п р о т и в е н с т в і д о ц і л о г о т и ж н я, в и п о в н е н о г о щ о д е н н о ю п р а ц е ю п р и н а й п р о с т і ш и х р і ч а х. Сьогодня не є інакше, як перед 80 роками, коли старий майстер німецького політичного народознавства В. Г. Ріль писав, що фільософується про державу, але забувається про громаду.

Ці твердження робляться тут без жадних задніх думок і злоби. Але вони є вихідною точкою для плянів кооперативного виховання. При цьому приймається, що всі люде, незалежно від їхніх політичних поглядів, є в одному згідні, що с е л я н с т в о в к о ж н о м у в и д і д е р ж а в и є н і ч и м б е з к о о п е р а т и в н о г о о б є д н а н н я і с и л и; та що наша кооперація являється єдиним будуючим елєментом в сучасному устрою, де через реконструкцію суспільних і господарських відносин цей стан обернувся в цілій Середущій Европі в соціяльну меншість.

Педагогічне поставлення питання селянської школи є слідуюче: як маємо розбудити в молодій генерації селянського стану змисл і охоту до його власних справ; як маємо навчити цю генерацію признати за необхідне, що між родинним господарством і цілістю нації мусить бути будуючий ланцюх, в якому селянство мусить знайти своє місце в цілком окресленій формі; як представити молодому селянинові ясно його село і його кооперативу, яко носіїв постійної сили, не лише в господарському, але і в соціяльному та культурному змислі.

З окрема по відношенню до нашої кооперації виринають питання: як поставити справу з боку розумового, щоби виховати ідейно настроєних співробітників; перед якими господарськими, соціяльними і культурними проблємами стоїть молодий кооперативний співробітник; що є пожаданим з погляду організаційного, технічного і купецького, щоби фахову сторону справи по можливості ясно представити і до практичної співпраці заохотити? Низка цих педагогічних питань показує виразно многосторонність кооперативного виховання. Пере-

довсім тут стоять справи духового порядку. Вони ведуть до представлення ідеальних підвалин і змислу всякої кооперації. І лише після цього приходить те, що в більшости дотепер розуміли п д кооперативною освітою: опанування фаховости. Для селянської школи (селянської високої школи) є правилом, що без широкої бази в науковій підготовці учителів, в їхньому фахові, яко вихователів майбутніх кооперативних співробітників і керівників кооперативних установ, вони ніколи не дадуть того, чого від них очікується. Коли в звязку з цим вказується на данські народні університети, де таке кооперативне виховання не практикується, то треба раз ясно сказати, що ціла література про відношення данської кооперації до данських високих народніх шкіл є дуже наївна. Данська кооперація в значній частині розвинулася далеко не так, як ми Німці собі того бажаємо по наших кооперативах, і що ми в наших надіях з ними звязуємо.

Отже росходиться про те, щоби учебний матеріял привести до внутрішнього взаїмного звязку.

Кооперація представляє для нас духову будівлю в області економічних, соціяльних політичних і релігійних справ. Все це при вихованні мусить бути узгляднено. Коли будемо вживати поняття „політичний", то тут будемо виходити з тої дефініції, яку дає Трельч у своїй книзі „Historismus". Він каже там приблизно, що політика це така діяльність, що має на цілі привести спільноту внутрі до довготривалого порядку, а на зовні забезпечити їй незалежність. Коли кооперація внутрі себе хоче встановити довготривалий порядок в господарському і суспільному відношенні, то вона має політичне завдання в згаданому вище сенсі. Якраз це завдання мусить бути сильно підкреслене. Коли ми в кооперації на основі існуючого будуємо далі, то ми хочемо чогось нового. Кажучи словами Дезауера, ми вбачаємо в кооперації засіб до створення такого корпоративного, господарського і суспільного порядку, де сили основних станів на службі цілости можуть краще ділати, ніж при нинішньому занадто індивідуалістичному ладові*).

З якого боку буде брати справу кооперативний вихователь, це залежить від його індивідуальних поглядів і освітньої підготовки. А всеж не можна полишити кооперативному вихователеві, щоби він без вибору віддався лише якомусь одному напрямкові. Він мусить ознайомити учнів з усіми родами і напрямками кооперативного руху.

II. Програма навчання.

Якщо підходити з предметової сторони, то до розгляду приходять такі наукові области. При розгляді господарського підприємства селянського родинного господарства, яке заключає в собі все, що називається сільсько-господарською технікою та веденням підприємства, показується, як селянське родинне господарство є звязане з господарством його географічного району. В постепенній послідовності переходить учитель до економії кооператив. Разом з цим поширенням господарського думання може бути переплетена наука кооперативної організації. Тут треба розділяти, що є визначеним законом порядком (кооперативним правом), а що повстало з натуральних основ

*) Це очевидно особистий погляд автора; така дефініція кооперації, як вузько станового руху, поминає дуже суттєві його прикмети і сама собою — за вузька. — Ред. Кооп. Респ.

і цілей окремих видів кооперації у відношенні до їх особливих організаційних форм. Значить, розбудова ощадностевих і позичкових кас, молочарських кооператив, кооператив закупочних і збутових і т. д. впорядковується в залежності від ріжних продукційних напрямків. Після цього приходить наука про техніку кооперативного діловодства, інакше кажучи господарського поля діяльности окремих кооператив, то є наука про господарську діяльність кооперативного співділання на ріжних ступенях кооперативного обєднання. Політична економія, особливо її аграрна частина, дала вже для цього необхідний матеріял. Тут є також місце для техніки кооперативного книговодства, ревізиї і т. п. — отже річей, які на кооперативних курсах складають головну частину кооперативного виховання, тут краще сказати кооперативного навчання.

В цей спосіб буде учневі піддане економічне мотивування кооперації. Але разом з тим знайдено нитки, що ведуть в політичну і соціяльну область думання.

Виклади соціяльного і політичного змісту суті кооперації можуть доцільно початися викладами основ соціографії. Народогосподарські основи кооперації торкалися вже нераз питання географічної структури кооп. організації. В звязку з загально-господарською географією і особливо з її аграрно-географічною частиною находить кооп. учитель місток до окремої кооперативної географії. Він показує учневі, який вплив мають на повстання кооперації та її діяльність просторові передумови: кооперативи в далеких лісово-гірських околицях, в близькості великих міст, в окрузі північно німецьких хуторів, на відокремлених вершинах базальтових гір над Райном, в областях східно-лабської аграрної структури, в шлеських лісових селах, в околицях поблизу торговельних пунктів і далеко від них і т. д.

В цей спосіб є найпростіше найти місток до науки про соціографічні передумови кооп. обєднання, бо кожній області певного аграрного типу відповідають особливі суспільні обєднання громад, де кооперативи мають працювати. Це старається учитель вивести перед очима учнів.

Окрема кооперативна соціографія описує поодинокі види кооперації. Є ріжниця в тому, чи ощадностево-позичкова каса повстає в чисто аграрній місцевості, чи в місцевості аграрно-індустріяльній, мішаного населення, де припливи вкладок з боку кругів індустріяльного робітництва уможливлюють зовсім інше керування кооперативою. Є ріжниця, чи кооператива розвиває свою діяльність в місцевостях, де діляє звичайне право дідичности маєтків, чи в місцевостях вільного росподілу маєтків по смерті власника. Тільки так можна зробити живо зрозумілою потребу кредиту і методів уділювання позичок. Ощадно-позичкова каса в області німецького язикового острова у ніг Високих Татер, де громади є власниками лісів і гроші для продажі дерева складають в кооп. касах, мають зовсім інший круг ділання, потрібують іншої кредитово-вкладкової політики, ніж каси Райфайзена в безлісних місцевостях з польово-городною культурою в області Райна біля Майнца. В громаді соціяльно мішаній найде райхфайзенівська каса зовсім інші передумови соціяльно-психольогічни підгруп, ніж в чисто селянській громаді. Молочарська кооператива, де членами є також дрібні селяне, що мають 1—3 корови на госпо-

дарстві, має зовсім інший соціографічний підклад, ніж збіжеві кооперативи, які часто мають значіння в продажі збіжжа тільки для середніх і більших господарств. То значить, що на кооперативній соціографії, систематика якої потрібує ще грунтовного оброблення, є можливим показати учневі після натурально просторових також натурально суспільні основи. Кооперація перестає в свідомості учня бути підприємством, правно упорядкованим і керованим тільки з технічно купецької точки погляду.

Все дотепер сказане лишається виключно показовим. Учень знайомиться з богатством форм. Але він відчуває, що за цим усім щось є загально ділаюче, дійсне: кооперативна ідея. Бо через кооперативну соціографію людина, як носій духа, разом з її бажаннями і надіями є перенесена в область самопізнання. Тут починається перехід до духового запілля кооперації. Після того, як була представлена історія ідеї кооперації, учень починає знайомитися з внутрішньою природою кооперації. Аналіза засади обмеженої і необменої поруки показує ріжниці ідеольогічної мотивації кооперації. По однім боці тут виступає форма кооперації, обумовлена завданнями продукції і торговлі, а по другім боці кооперативна форма, яка в засаді необмеженої відповідальности показує найвищий ступінь кооперування Тут обмежена відповідальність рухомими цінностями і грішми, там відповідальність цілим ґрунтом. Цим показується учневі також ґрадація внутрішньої вартости ріжних форм кооперації. Він не попаде більше в спокусу прирівнювати кооперативи до акційних спілок, або кооп. збіжевий магазин ставити на рівні з приватним скупщиком, хоч би навіть кооп. маґазин в даний момент платив за його збіжжа не більше, ніж приватний скупщик. Разом зі зрозумінням внутрішнього звязку ріжних форм кооперації, як це вияснила історія ідеї кооперації, приходить учневі зрозуміння соціяльного сенсу кооперації. Кооперативи являються тим, що в свій час в польській літературі було названо „реквізитами державности". Історія польської кооперації на Познанщині і в Західній Прусії є чимсь більшим*), ніж, як це думають східні Німці, тільки сторінкою кооперативної і політичної історії. В цьому лежить щось суттєве і прінціпове, що є дійсне для всякої кооперації. Народньо-політична функція німецької заграничної кооперації дає цінну сторінку самоозначення кооперації. Хто розуміє це добре, той скаже, що в цих кооперативно-живих моментах є більше повчаючого, як в багатьох програмах нашого часу. Разом з тим тут є можливим показати зміни в поглядах на ціль кооперації. Кооперація в часи Райфайзена мала на початках переважно харітативний (добродійний) характер. Економічні та політичні оцінки прийшли пізніше і вони виявилися ріжно в залежності від положення і розуміння кооперації. Коли ми це покажемо учневі, то він напевно не буде вже вбачати в кооперативах чисто купецьких організацій, які можуть бути поставлені нарівні з приватними скупщиками сільсько-господарських продуктів та банковими, працюючими для зиску підприємствами.

Якщо вже учень зрозумів світ кооперативних ідей, учитель має місток, що веде до розгляду кооперативних звичаїв і обичаїв. Цим може бути покладений останній камінь науки про кооперацію. Його змістом є морально-обичаєвий сенс кооперативної

*) Про це гл. м. ін. кн. В. Левинського: „Як боролись Поляки за своє існування під Прусією. Львів, 1933. — Ред.

роботи. Постаті, як Райфайзен, стають живими. Історія англійської кооперації з часів квекерів позволяє учителеві поставити питання: що має кожний кооператор до зроблення, щоби кооперація могла існувати і ділати? Без живої жертви у формі поруки і без почесного безплатного виконування функцій для станової спільноти, яко частини народньої спільноти, без кооперативної вірности немає самодопомоги. Без кооперативної моралі нема самовідповідальности стану, без кооперативного способу думання немає станового самоврядування. Учень навчається розуміти взаємозалежність між господарством і поглядами на світ не з далеко взятої теорії, але на образі кооператив. Він знає, що найліпші урядовці централь не могли би нічого зробити, коли би спільна воля бути кооператором не визначала з середини цілої схеми кооперативного будівництва.

Але одночасно це кооперативне виховання передає учневі образ його власного стану. Німецький селянин не здається йому тут, як жалюгідне і господарською крізою прибите створіння, але як людина чину, що мусить тільки хотіти. Він знає природні передумови кооперації і може звязати їх з її внутрішніми передумовами. Він не буде вже говорити про кооперацію понижуючо. Він вже набрав пошани до внутрішньої вартости і до великих змагань, які є заховані в кооперації. Він навчається на конкретних фактах з життя кооперації, що в обмежені є також мистецтво, а це є для молодої генерації наших часів, що стремить трохи занадто в безмежність, дуже істотним завдання виховання. Молодь побачить певні завдання, а завдання підтримують життя.

Е. Г. Бюргер-Шляупгоф.
(Пер. Г. Няньчур з журналу „Freie Volksbildung" ч. 5/6 1932).

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

Наємну працю можна усунути через повалення зиску.

Устрій праці (трудовий лад) дупускає тільки дві розвязки питання наємної праці:

а) або індивідуалістичну, в якій працівник є власником знарядь продукції; але така розвязка можлива тільки в хліборобстві і виїмково в дрібнім промислі. Впрочім нема що й так дуже жалувати за цим, бо оскільки можна думати, що в суспільстві, в якому кожний вироблятиме на свій рахунок, також і осяги будуть найбільші, то з другої сторони не можна закривати, що в такому суспільстві також і індивідуалізм, скажім навіть егоїзм, будуть сильно розвинені. Вистарчить поглянути на селянську власність;

б) або колєктивістичну розвязку, де працівник є на службі товариства, чи нації; в такому випадку, якуб ви не давали йому назву, він все залишиться заробітчанином.

Межи тими двома можливостями є можливі мішані камбінації, як: кооперативне продукційне стоварищення, товариство з участю його робітників, кооперативи праці (трудові артілі), — але всі вони дають тільки малий причинок до розвязки справи.

Длятого формула: „повалення наємної праці“ стратила чимало зі свого престіжу в середовищі синдикалістів і соціялістів. Я заважнв, що в програмі Генеральної Конфедерації Праці, оголошеній при нагоді останніх виборів, вона не фігурувала і її заступлено новою формулою т. зв. „робітничої контролі“. Можливо теж, що факт, що цю славетну формулу присвоїли собі буржуазні партії лівиці, причинився до здискредитування в її очах робітничої партії.

Чи ми були надто сміливі, коли за нашої молодости призначували кооперативним стоваришенням, як ціль, „еманципацію робітничої класи через перетворення заробітчанства“? [1]) Чи може маємо відцуратися цеї думки та стати проти всіх тих — а їх є щораз більше — які наново підносять клич усунення наємної праці?

Ні! Але треба змінити цю надто просту формулу і замісць сказати „повалення заробітчанства“, треба сказати „повалення зиску“. Це виходить на те саме, бо зиск і наймана праця це верх і спід того самого предмету.

Бо що робітника настроює проти наємної праці? Зовсім не матеріяльна сторона у формі сталої платні що пятнацять днів, чи раз на місяць, бо так само є плачений і президент республики — але думка, що продукт його праці, а щонайменше найкраща його часть перетвориться в зиск та збогачуватиме другого, а не його [2]).

Коли отже зумієво усунути це присвоєння частини праці робітника, яка переображується в сучасній капіталістичній організації в зиск, то ніщо не останеться з того ненависного характеру заробітчанства.

А саме це й роблять споживчі кооперативні товариства. Їхня засада, про яку я згадував часто, це не витворювання зиску. Цього вони досягають, продаючи по цінах виробництва і зрікаючись всякого доходу; або ще частіше — так, що добуту надвишку повертають при кінци року тим, від яких вона забрана, себто купуючим, споживачам.

Ось чому робітник і урядовець, що працює в кооперативнім споживчім товаристві, може бути свідомий того, що він не працює, щоб збогатити людину з іншої соціяльної кляси, але що він працює для добра товариства, якого він сам є суцільною частю. Можна отже надіятись, що його праця буде більш продуктивна. Добре вважайте на це: я сказав надіятись, а не твердити, бо досвід виказав, що співвласність не дає ніколи таких осягів, як індивідуальна власність.

Безсумнівно, що ця тотожність між поваленням зиску і поваленням заробітчанства не буде очевидною для всіх, а головно для тих, про яких в даному разі ходить — для службовиків кооперативи. Вони думатимуть, що це тільки викрут.

А проте я їх прошу застановитись і запитати себе, чи, навіть уявляючи собі найповніше здійснення комуністичного устрою, зможуть вони щось більше осягнути?

---

[1]) Промова на Конгресі в Ліоні 1876-го р., оголошена в книжці „Кооперація“, стор. 41.

[2]) В доповіді професора права п. Кіша (Cuche), виголошеній 1812-ого р. на Конгресі Наукових Товариств, під заголовком: *Стан залежности, конституційний елемент праці.* Зверніть увагу на цей титул! Автор трактує справу під оглядом чисто правничим, але заголовок є не менше правдивий і в економічному зрачінню; і саме цей „стан залежности“ характеризує наємну працю. Коли він зникне, то все зміниться.

Візьмім наприклад сучасну Росію. Це найповніший комуністичний експеримент, який коли-небудь у світі зроблено, і на найширшу скалю: чи там знесено найману працю і яким способом?

В останній виборчій кампанії п. Еріо, президент партії радикалів-соціялістів, якого слова я наводив в одній з попередніх лекцій, сказав: „неможливо, щоби добрий республиканець признавав лад наємної праці за остаточний", і він докинув: „соціялізм не усуне найманої праці; большевики цього теж не осягли".

Чи це правда? Так і ні. Це правда в тім змислі, що через вивласненнях капіталістів і соціялізацію цілого великого промислу і великої торговлі чимало осіб, які перед тим були самостійними продуцентами, сьогодні є тільки службовиками совітської держави, працівниками рук, чи інтелектуальними робітниками, плаченими що пятнацять днів, або раз на місяць в золотих, чи паперових рублях.

Так, це заробітчанство в тім змислі, що, коли хтонебуть хоче знайти працю — мусить наперед запитувати професійну організацію і без її посередництва не може одержати місця. Синдикат визначує робітникові місце і платню. Є 14 степенів платень, яких висота вагається межи 30 і 50 рублями золотом на місяць. Оскільки нема місця, що трапляється часто, то тоді він одержує допомогу для безробітних.

Проте ці робітники і урядовці не виглядають на заробітчан. Ті робітники, яких я бачив у фабриці кооперативного Союзу в Москві, ба навіть по державних фабриках, що в дні національного свята їхали на возах, прикрашених барвами фабрики, мали такий вигляд, як мабуть робітничі корпорації в середньовіччу. У фабриках вони себе почували дома [1]). Але чому? Чому, будучи в таких самих умовинах що й працівники капіталістичних чи кооперативних фабрик, почували вони себе іншими? Чи може тому, що кожна фабрика має свою малу самоуправу, свою раду, свою викладову салю, свій театр? Чи може тому, що економічне життя зависиме від політичного, і в совітській Росії робітники знають, що вони живуть в робітничій і комуністичній республиці, та відчувають, що вони є господарями? Можливо [1]).

Тому то й Ленін, заявляючи, що „кооперація вистарчить, щоб побудувати соціялістичне суспільство", і підкреслюючи її велитанське значіння для російської нації, кляв, як конечну, вступну умову — повалення капіталістичного режіму революційним шляхом. Ми думаємо, що ця передумова не є необхідна, і що можна осягнути ту саму ціль через демократичну організацію промислу, в якій, подібно як і в політичному змислі, працівник не буде вже більше підданим, тільки громадянином.

Це те саме, якби твердити, що заробітчанство є не так економічним, як радше психольогічним явищем. Треба, щоби працівник мав враження, що настала зміна в устрою праці. Робітник перестане бути заробітчанином того дня, коли перестане себе таким вважати.

---

[1]) Говорю про 1923-ий рік; опісля цей душевний стан змінився. — Від редакції „Кооп. Респ". Автор слушно каже, що в пізнішому часі умовини життя і праці зарібників в СРСР до неможливости змінилися на гірше. Особливо це мало місце з примусовими робітниками колгоспів, як про це свідчать репресії уряду проти колгоспників за „саботаж праці".

Актуальні питання міжнародньої торгівлі

На Конгресі Міжнародньго Кооперативного Союзу в Базелі 1921-ого р. поставлено на порядок дня нарад ось яке питання: Яку політику міжнародньої торгівлі мають підпирати кооператори? Як ми побачимо, то не так легко її зясувати, і — сказати по правді, — багатьох кооператорів думає, що ліпше не порушувати такого питання, бо воно може викликати незгоду межи кооператорами, або бодай утруднити так бажане зближення межи кооператорами-робітниками і кооператорами-селянами [1]). Немає сумніву, що в кооперативних сільських стоваришеннях, навіть т. зв. споживчих, всі члени дбають насамперед за свій інтерес, як продуцентів, а щойно опісля за свій інтерес, як споживачів; інакше висловлюючись, вони більш запопадливі шукати способів, які дозволилиби їм збільшити доходи, ніж зменшити видатки.

Признаю це: всетаки обережність не може означати нашу абдикацію. Нашим обовязком піддержувати кооперативну програму, згідну з духом, конституцією і ціллю кооперативного руху, навіть колиб вона мала хвилево звільнити біг його поширення.

Але заки приступимо до означення власного режіму міжнародньої кооперативної торговлі, чи не требаби було глянути, чи між сучасними напрямами міжнародньої торговлі немає таких, які відповідалиби вимогам кооперації.

Такий попереджаючий дослід дуже вказаний. Можна відмітити три режіми міжнародньої торговельної політики, хоча часто один сходиться з другим; перший, це протекціонізм; другий, це режім вільних вимін; третій, це режім торговельних договорів. Кожний з них має свої окремішні риси: режім протекціонізму — це режім назначуваний законом; режім вільних вимін — це режім свобідної конкуренції; режім торговельних договорів — це режім контрактів.

1.

Режім протекціонізму (митної охорони).

Щодо того режіму торговельної політики, що носить назву протекціонізму, то ми твердимо, що кооператори не можуть його признати, а саме з трьох причин:

1⁰ бо цей режім обмежує подачу, скількість товарів на ринку, а тимсамим витворює дорожнечу. Навпаки, кооператори хотять здешевлювати життя;

2⁰ бо протекціонізм являється монополем, витвореним для національних виробів, запевнює і збільшує їм зиск, а кооператори стремлять до повалення зиску;

3⁰ бо протекціонізм є чинником війни, а кооператори хочуть мира.

Протекціонізм і дорожнеча.

В досліді ріжних систем торговельної політики, перше питання, яке повинен поставити собі кооператор, буде: який устрій запевнює як найдалі йдуче заспокоєння потреб, одним словом — достаток.

[1]) Таку запопадливість проявили головно швайцарські кооператори. Швайцарський Союз, запрошений протестувати проти звишки митних тариф, відмовив, заявляючи категорично, що „половина великих товариств не може увійти на цей шлях без риску стратити велике число членів, бо більшість з них — селяни.

При протекціоністичному режимі відповідь буде, бодай на перший погляд, зовсім негативна. Характеристичною прикметою системи протекціонізму є оскільки не цілковите виключення чужинецьких товарів, (хоча для деяких з них вона йде аж до повної заборони), то бодай їхнє обмеження. Ця система хоче зменшити кількість чужинецьких продуктів на ринку, щоб піднести ціни. Робить це за допомогою барієр, що зовуться митними тарифами.

Порівняйте з цим те, що діється в центральних галях. Великий паризький торг отворений для всіх продуктів з цілої Франції, які туди напливають, і чим більше їх, тим більше ми вдоволені. Длятого несовісні торговці і комісіонери намагаються здержати приплив виробів до галь, так що в справу мусить втручуватись аж законодавець. Неодин раз за останні роки ставляли комісіонерів з галь перед суд і засуджували їх за те, що вони здержували наплив ярин, масла, чи яєць з французьких провінцій, щоб піднести ціну. Переловлювано телєграми комісіонерів, адресовані до селян з Нормандії чи Пуату, з порученням: „здержіть сьогодня присилку масла". Чому їх засуджувано? Бо вони підвищували ціну, зменшуючи кількість товарів. А те саме роблять протекціоністи.

Про це нема ніякого сумніву. Щоби переконатися, вистарчить глянути на ті метафори, якими безнастанно послуговуються в дискусіях протекціоністи, як наприклад: „заливання" ринку чужинецькими товарами; те заливання, якого вони бояться, є наслідком надто великої обильности чужих товарів. Чужі товари порівнюють до зарази, перед якою треба ставити запори, або копати басени, щоби не перевищили означеного позему [2]).

Так н. пр. винарі стало домагаються означення скількости вина, яке вільно ввести з Еспанії, Португалії, Тунісу, і вони це осягнули.

Така політика є зовсім відмінна від цієї, яку я згадував перед хвилиною, і яка повинна бути політикою правдивого кооператора. Це політика „вальоризації" плянтаторів кави, чи політика трестів.

Протекціонізм не тільки зменшує подачу на ринку, не допускаючи чужинецьких товарів, але стремить також до подорожіння національних продуктів, а це з двох причин:

По-перше, як я заявив в попередніх лєкціях, кожна звишка цін на ввезені продукти відбивається на національних виробах того самого роду, з тої простої причини, що промисловий, чи хліборобський продуцент вважає завжди можливим брати побільшену ціну ввезених продуктів за норму для власних, національних виробів. Наприклад ціна збіжжа у Франції встановляється після ціни збіжжа, привезеного з Америки, як теж ціна цукру — на ціні цукру, довезено з Америки, чи інших країн, хоча ввезений цукор чи збіжжа являється тільки малою частиною нашого національного виробництва. Це, що кажемо — таке правдиве, що останніми днями, коли доляр і штерлінґ йшли в гору, то рівнобіжно збільшувались ціни цукру і збіжжа; не тільки ціни американського цукру і американського збіжжя, що булоби зрозуміле, але й ціни цукру з французьких буряків, чи ціни збіжжа, що росте на землі Франції. Це закон клясичної економії, що найвища ціна на ринку означує ціну товарів, того самого роду, з виїмком оче-

[2]) Мито на збіже, 7 фр. перед війнню, опісля 35 фр.; по стабілізації франка, підвищено на 50 фр. (1929). Чому? Бо жнива в цілому світі заповідалися прегарні, і треба було боронитися перед такою катастрофою!

видно, коли подача більша, як попит (що часто трапляється на промислові продукти, але рідко на вироби хліборобства).

По-друге, охоронні мита відбиваються на продукції, роблячи її дорожчою, і ограничують її, бо вони обхоплюють сирівці привезені з чужини, які є матеріялом для національного промислу, як вугіль, залізо, вовна, бавовна, нафта. А також тому, що звишка цін харчів спонукує звишку коштів життя, а ця знова переноситься на стопу платень. Всі ті чинники продукції дорожіють в хороненім краю[1]).

Очеведно, що охоронне мито збільшує теж ціну перевозу; мито неначе долучується до тих коштів. Вже від довгого часу вказувано на ту особливу противорічність між протекціоністичною політикою і покітикою шляхів та комунікації. Одна придумує, якби зменшити кошти транспорту з краю до краю, а друга змагає до підвищення митних барієр та установляє перевозові оплати на кожній границі. Щоби ощадити кілька кільометрів простору та кількасот метрів ріжниці позему землі, як наприклад при тунелі межи Фран-Вальорб, держави не жалують видати десятки міліонів, але одночасно не вагаються обтяжити митом товари, що проїздять цим новим шляхом, митом, яке десятькратно перевищує ощадности на скорочені дороги. Чиж на те тільки, щоби влекшити подорож туристам і арміям — пробито ціною міліярдів тунелі в Альпах, проливи Суезу і Панами? Невжеж на те мають пробити в майбутності тунель під Ля Маншом — чи може на те, щоб зменшити видатки транспорту товарів? Кожна природня барієра творить щедру перепону, а тимсамим охорону; навіщо отже зносити її коштом великих сум, коли маємо на її місце завести штучну барієру?

Тимчасом протекціоністи не перестають твердити, що мита не мають ніякого впливу на звишку цін, бо кажуть вони, мито платить чужинецький продавець, а не покупець.

Нестійність такої відповіди виходить із самого порівнання цін двох країн, одної протекціоністичної а другої вільноторговельної, або таки цін в тім самім краю перед і після введення ввозових мит.

А оскільки потрібний бувби ще інший доказ, то ось вам рішаючий: коли лютує кріза дорожнечі, яка спонукує споживача кричати, то що робить уряд, він зносить мито. Таке бувало в часі війни, таке було недавно зі збіжжам. Уряд не зніс цілком мита, але знизив його на половину з 14 на 7 франків за квінтал. Буває в правді — і протекціоністи роблять з цього великий аргумент, що чужинецький продавець бере на себе ціну, чи зглядно тільки частину висоти мита, але це випадки дуже виїмкові. Загально водиться, що мито вписується у фактуру, як кожний інший податок, і навіть буває, що торгівці прибільшують його висоту.

Друга частина, ізза якої споживачі кооперативи не можуть визнати протекціонізму, є така: протекціонізм вигадано для продуцентів, щоби їм забезпечити мінімум зиску. Кожного разу при установлюванні мита думається про потребу якогось промислу. Кілька місяців перед назначенням мита являються по черзі перед парляментар-

[1]) 21-ого вересня 1914-ого р., на зібранню продуцентів вина, один з них казав: Митний режім збільшив ціну виробництва вина в далеко більшій степені, як ціну продажі вина. Ви може думаєте, що цей добродій заявив, що треба усунути митні тарифи? Зовсім ні! Хотів, щоби підвищити мито на закордонні вина, та таким способом підвищити продажну ціну в пропорції до висоти коштів виробництва.

ними комісіями: промисловці, хлібороби, викладаючи свої жалі: „ми не продаємо досить дорого, ми не маємо доходів; або, кажуть вони, щоби надати більше сили своїм арґументам: ми працюємо зі стратою, ми не можемо далі так животіти, оскільки не вдержите зглядно не піднесете мита на вироби конкурентів. Уряд хвилюється, обчислює кошта виробництва у Франції і за кордоном; порівнює їх, і оскільки ціна виробництва закордоном видається нижчою, тоді встановлюється мито, обчислене так, щоб привернути рівновагу. — Подібно на перегонах обтяжується коней рівної ваги ріжницею ваги джокеїв. Споживач не має тепер змоги заощадити щось, купуючи товар, бо мито є саме на те, щоби він не мав ніякої користи, вибираючи чужий товар.

Кожного разу, коли якийсь край зробить поліпшення у своїм промислі, сусідні краї непокояться, якби якоюсь невдачею. Читав я недавно в одній великій ґазеті, як заключення статті, про гідні подиву праці з области каналізації Німеччини, ось які рядки: „безпосередня і великанська загроза внутрішньому кораблеплавству Франції, Бельгії і Голяндії.

Не має нічого більше обридливого в очах правдивого кооператора, як таке розуміння міжнародньої торговлі.

Тому протекціонізм є причиною безнастанних конфліктів між державами. Не можна уявити собі більш дражливої політики, як та, що велить говорити сусідній державі: ми не хочемо ваших продуктів, але за те ми хочемо, щоб ви купували наші, а головно коли хочеться це осягнути лише торгом на взір перекупок на ярмарку! Франція, забороняючи ввіз вин з Портуґалії, які є головним вивозовим продуктом цього малого краю, тяжко зранила його; і без потреби, бо сонце Франції не дозволяє доспівати портовому виноградові. Вона не важиться заборонити еспанські вина, хоча їх конкуренція дається відчувати далеко сильніше; але великанські мита викликують раз у раз безперервні тарифові війни.

Конфлікти спричинює також і те, що кожний край хоче, щоб його податки платили інші держави у формі мита на ввіз. Після сецесійної війни Злучених Держав, яка коштувала міліярди, один міністр Злучених Держав сказав: ми велимо заплатити наші видатки европейським державам, які спричинили їх, злобно піддержуючи в нас горожанську війну. Так само й сьогодня держави, обтяжені воєнними довгами, міркують собі: ми велимо заплатити відсотки від наших довгів інщим державам у виді митних оплат.

Природно, протекціоністи протестують. Наша ціль — кажуть вони — не в тім, щоби продуценти побирали зиски, але в тім, щоб забезпечити їм мінімум доходів, яке дозволить їм жити.[1]) Оскільки, кажуть вони, дозволимо ввіз чужинецьких виробів без ограничень, що то буде? Це буде обильність в сучасности, але страта в майбутності, бо дозволимо вбити велике число національних промислів, які не зможуть видержати конкуренції. Щоб взяти один приклад з тисячів, ось вам фабрикація авт у Франції, яка стала дуже великим промислом, одним з найбільших промислів в краю, який працює

---

[1]) В дійсности протекціонізм дбає головно про забезпечення зисків, і часто він це осягає. Ми бачили недавно, як по забороні ввозу сирівців курс акцій сирного Т-ва в Рокфор значно пішов в гору.

Впрочім беручи за основу коштів виробництва найвищу ціну, дається тим самим більший, чи менший зиск всім продуцентам, яких ціна виробництва є нижчою.

не тільки для внутрішнього споживання, але й для вивозу. Але цей промисл ніколи не мігби був зрости, ба навіть повстати, колиб його не хоронили на початку заборони, або штучне збивання цін американських авт, головно Форда. Чи скажете, що ліпше зробивби француз, купуючи авта Форда, замісць Сітроена, ще до того дешевше купуючи? А що-ж тоді станеться з робітником французьких фабрик?

Можнаби однак сказати, що автомобільний промисл не є життєвий, і що Франція моглаб в кінці жити і без цього; але чи моглаб вона обійтись без збіжжа? Чи-ж вільний вхід американського, канадійського, російського збіжжа не чинивби, не вкоротивби засівної збіжової площі на французьких землях, а тимсамим не зменшивби кількости збіжжа, цебто чи наслідок не бувби зовсім противний бажанню кооператорів?

Аргументові не брабує сили. Ми, кооператори тимбільше ним діткнені, бо ми не навидимо конкуренції, тимбільше, коли вона проявляється в боротьбі за життя. Ми не хочемо дозволити сильним роздавлювати слабих, і навіть, як ми це опісля побачимо, ми саме це закидуємо режімові вільної торгівлі. Ми отже готові шукати способів, щоби берегти краї зі слабо розвиненим промислом перед сильними краями, але, борони Боже, щоб це мало діятися коштом споживачів слабого краю, які мусілиб платити найвищі ціни. Нехай шукають собі якихсь способів, щоб знести, чи зменшити конкуренцію, наприклад, заключаючи торговельні договори, чи „порозуміння“, так могучі сьогодні, межи продуцентами двох країв. Нехай! Але теж нехай не перешкаджають споживачеві користати з поступу на чужині.

В справі відважного твердження, що охоронні мита не збільшують цін, вистарчить відповісти: в такому разі, пощо їх домагаєтесь? Чи на те тільки, щоб придбати доходи державному скарбові?

Чесні протекціоністи признають, що їх система велить платити продукти по найвищій ціні, ба навіть, що вона підвищує кошт виробництва національних промислів, але кажуть вони, треба приняти це як зачет, який щедро повернеться в майбутності. Раз у раз вимагається від громадян жертв, плачення податків, призначених не тільки на будову воєнних кораблів, чи літаків, але й на будову університетів, театрів, введення пропаганди закордоном. Отже чому не вільно булоб вимагати жертв, щоб розвинути торговлю і національний промисл? Чому не малоб бути законним, видати міліони на будову фабрики, коли вважається законним пробиття каналу, будови пристані, чи ляબораторії, яка служитиме опісля тим фабрикам?

В усіх тих випадках справа в національному інтересі, а не в інтересах цеї чи іншої суспільної верстви.

Обовязком кожної нації є розвивати всі свої господарські можливости, всю національну енергію; але, щоб дозволити розвинутись їм, треба признати конечність жертв. Гляньте на діти! Зовсім певно що вони довгий час на повернуть коштів свого образовання, на кожний спосіб не вернуть їх своїм батькам, і для того зменшується число народин у всіх краях, починаючи від нашого. А коли ізза цього, що діти коштують надто дорого, приймете заключення, а таке зробила буржуазна кляса, що не треба їх мати, то що тоді станеться? Це буде смерть нації. Так само нація, яка не хоче нести потрібних

жертв, щоб виплекати, що так скажу, народжуючіся ділянки господарства — засуджує себе на господарську смерть.

Признаємо, що для дуже великого числа промислів немає окремих причин, щоби вони повставали чи росли радше в даному краю, як другому; всі промисли є природні, або всі є штучні, як хочете, в тім змислі, що майже всі вони завдячують своє повстання окремим умовинам, часто дуже припадковим. Коли глянете на історію якогонебуть промислу в якімсь краю, то ви часто чудуєтеся, коли бачите який дивний випадок дав почин цій чи іншій індустрії.

В околицях Жіра цілий округ від сторони Сен-Кльод від давна спеціялізується в тесанню діямантів та у виробі файок. Природа зовсім не призначила Сен-Кльод і округ Жіра, щоб витесувати там діяманти, бо нема найменшого покладу діямантів в тих околицях; а саме там цей промисл, неначе насіння, що впало випадково на добру почву, розвинувся і став великим деревом.

На загал індивідуальний почин вистарчає, щоби повстали такі підприємства та знайшли нових відборців. Не знаю, чи котрий з тих двох промислів, які я взяв за приклад, завдячує свій початок, охоронним митам, також не можна сказати, що в протекціоністичних краях існує більша промислова ріжноманітність, ніж в краях з режімом вільного обміну.

Проте ми не твердимо, що в деяких випадках не була доцільною політика уряду, яка заохочує до індивідуальних починів і піддержує їх аж до хвилі, коли вони в силі самі розвиватись; ця система добре відома в економічному навчання під назвою опікунчої охорони; але держава може виконати таку опіку, не вживаючи митних охорон, іншими способами, на які ми небавом вкажемо, як н. пр. нагороди, гарантія відсотків і т. п. Ми тим менше кваліфікавані протестувати проти них, бо кооперативні підприємства іноді теж дістають поміч з боку держави у виді зачетів і допомог.

На кожний спосіб, колиб аргумент про промислову опіку був щирий, то він відносивсяб тільки до нових промислів і на ограничений час. Його не можна стосувати, без осмішування себе, до таких промислів, як управа збіжжа або вино, бо вони старші від історії Галії.

Протекціоністи протестують проти обвинувачення, що вони жертвують інтереси споживачів інтересам продуцентів. Ці інтереси, кажуть вони — нерозлучимі: хоронити продуцента, це значить хоронити споживача, але починати треба від охорони першого. Бо нація є богата кількістю свого виробництва, а не кількістю свого споживання. Багацтво кожного краю і його промислову могучість творить виробництво, а не споживання. Можна споживати тільки те, що вироблене.

Ми жертвувалиби тільки самого спожичача, віддаючи його чужинецьким продуцентам, навіть колиб ті заманювали його блеском хвилевої дешевости.

Впрочім коли інтерес споживача загрожений браком якихсь товарів, то протекціоністична політика боронить його. Коли уряд бачить, що якийсь продукт стає рідким у Франції, він забороняє його вивіз, так як це сталося з маслом і яринами; він не дозволяє їм кинути границь Франції, саме в тій цили, щоб ізза браку подачі не

зросли ціни на внутрішньому ринку. В місяці квітні замкнено вивіз на трийцять продуктів, опісля знесено цю заборону, заступаючи її 10—15 процентовою вивозовою оплатою, щоби, як каже обіжник міністра хліборобства, „хоронити споживача". Але в одночас тратиться такими заборонами чужинецьку клієнтелю, а коли хочеться опісля наново вивозити, то вже не можна її віднайти!

Так отже раз хорониться продуцента коштом споживача, якому заборонюється звернутись за товарами за кордон, то знову хорониться споживача перед продуцентом, утруднюючи йому продаж за границею. І ці страти, довершувані на зміну, величають як якийсь надзвичайний твір рівноваги, що погоджує протилежні інтереси.

Чому війна скріпила протекціоністичні стремління?

Поперше тому, що бльокада в часі війни залишилася неначе марево, що мучить народи. Німеччина, замкнена Антантою, терпіла страшну нужду. Також союзні краї Антанти, оскільки не були цілком замкнені війною підводних човен, то всетаки їх комунікація була переривана, або в постійній небезпеці через повні два роки. І так держави навчилися мати тільки одно бажання: робити все можливе, щоби бути незавосимим від довозу товарів із закордону, робити все, щоби вистарчати самим собі; вони почали кліматизувати на своїх територіях всі можливі роди виробництва, ключеві промисли, — як кажуть Англійці, називаючи так ті промисли, від яких залежать інші (наприклад: виріб красок є „ключевим промислом").

По друге, війна залишила воюючим націям тягар жахливих довгів, за які треба платити відсотки. Коли н. пр., такий край, як Франція має платити 18 міліярдів франків кожного року, а за чотири чи пять років платитиме аж 25 міліярдів, а крім цього з десять міліярдів інших бюджетових видатків, то треба десь знайти цей гріш. І природньо, що зараз думається про митні оплати в надії, що їх заплатять чужинці, — надія неоправдана, як ми вже сказали.

По третє, війна витворила між ріжними краями величанські нерівности, так що дуже важко наладнати міжнародні взаємини на стопі взаїмної справедливости.

Ті нерівности були спершу вислідом несталости національних грошей. Ця причина устала після стабілізації валют у всіх колишніх воюючих державах; існує одначе ще нерівність ізза воєнних довгів та фіскальних тягарів.

По війні появилася ще одна форма протекціонізму, далеко напастливіша ніж ті, що я описував: не тільки барієри при вході товару, але й при виході. Перед війною звісні були тільки ограничення при ввозі, щоб зменшити, чи запобігти купну чужих продуктів, а тепер вам показалися ограничення і при вивозі!

У Франції від кризи існують такі обмеження для багатьох продуктів. Існують вони теж у Швайцарії, проте вона на загал є краєм вільно-вимінної системи; обмеження появились також в Англії, головно в останньому році, на вуголь.

Ціль тих ограничень — запобігати на національному ринку хвилевому бракові товару, а тимсамим не допустити до звишки цін. Тоді можна їх виправдати інтересом споживача; а мимо того їх ніколи не домагаються споживчі товариства.

Але ті ограничення можуть мати характер далеко грізніший, головно тоді, коли хочуть застерегти тільки одному краєві богацтва,

які він посідає, дозваляючи чужинцям користуватися ними тільки за оплатою окупу. Коли дотепер режім протекціонізму намагався забезпечити фабрикантам монополь національного ринку, то зараз йде він далеко дальше, бажаючи придбати їм інтернаціональний монополь для деяких промислів, відмовляючи чужинцям права набувати сирівці, або щонайменше встановляючи на них дуже високі ціни.

Довго перед війною мало Чілі вивозове мисто на гуано, яке посідає цей край, і якого не можна найти ніде інде; правда, ті сплати мали лише фіскальний характер. Зівсім інакше представляється справа, коли такі оплати стають свого роду проявом права вельмож чи права власности.

Очевидно, коли ввійдемо на цей шлях економічної політики, і коли вона стане загальною системою, то буде це причиною конфліктів межи краями, далеко тяжчих, ніж всі інші. Коли наприклад Франція, котра посідає найбільші поклади заліза в Европі, коли Росія, або Злучені Держави ще мають найбільшу скількість нафтових джерел, коли Німеччина, котра держить в своїх руках майже монополь коксу, бо її вуголь надзвичайно придатний до виробу коксу (а ви знаєте, що фабрикація коксу є основою виробництва цілого ряду побічних продуктів, а саме виробів хемічних, фармацевтичних і тинкторальних), — коротко кажучи, коли кожна держава претендуватиме на виключну власність цього чи іншого богацтва та підчинить його експльоатацію такому правильникові, який по її думці найбільш їй відповідає, то що-ж зроблять тоді інші краї, позбавлені доконче потрібних сирівців для свого промислового життя? Кажеться, що це тільки поширення на державу права власности, яке належало окремим особам. Але саме це й є дуже грізне.

Дотепер природні богацтва як нафта, вуголь, залізо належали поодиноким особам, приватним товариствам, які берегли тільки свої економічні інтереси, і ніколи не прийшло їм на думку відмовити їх тим, що добре заплатили.

Але коли французька держава возьме в своє посідання копальні заліза, коли уряд Злучених Держав чи Росії забере джерела нафти, коли німецьке правительство захопить в свої руки копальні потасу, тоді експльоатація тих природних богацтв матиме не економічний, але політичний характер, і для держав, які будуть позбавлені їх, залишиться тільки спосіб політичного набуття, цебто дипльоматією або війною.

Чиж не будуть вони в праві жадати вивласнення тих богацтв в імя публичної ужиточности, а оскільки вони досить сильні, manu militari? І треба признати, що буде тут нова причина війни, більш мабуть оправдана, як інші.

Але не треба казати, що це тільки химерна гіпотеза, бо світ йде в тому напрямі. Майже всі потасові капальні, взяла в своє посідання німецька держава. Таксамо в копальнях потасу в Альзації, які Франція відібрала Німеччині, французький уряд застеріг собі співласність концесій.

Можнаби сказати, що нема чого боятися, щоб держава, яку природа обдарила якимсь богацтвом, в більшій мірі, як вона його потребує, заборонювала його вивіз, бо інтерес велить їй продавати надвишки. Що-ж зробить Франція зі своїми копальнями заліза, коли не знайде для них збуту поза своїми границями. Це правда, але не

забуваймо, що вивіз може бути підчинений лихварському митові, чи уділений тільки заприязненим краям, а відмовлений іншим.

В підсумку можна сказати, що режім протекціонізму веде до стану економічної війни, якої ціль запобігати ризикові політичної війни, але тим самим цей режім вважає війну заздалегідь можливою та заохочує до неї.

Бачимо отже, як між війною і протекціонізмом існує стала і взаїмна звязь причин і наслідків: передбачування війни витворює конечність протекціонізму, протекціоністична система збуджує причини війни так само, як озброєний мир. Зовсім справедливо каже професор Ван Ембден, в статті п. з. „Елєменти етики вільного обміну": „приготовляємо війну і заохочуємо до неї, коли думаємо безнастанно про війну і приготовляємо ріжні охоронні средства від неї".

Ш. Жід.

(За дозволом Французької федерації спож. к-в пер. *Ю. Студинський*).

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Кілька зауваг про торговельно-кооперативну назву слів (термінольоґію *).

Коли нефаховець читає наші фахові публікації й часописи, то мусить дуже дивуватися, чому уживаємо стільки чужих слів, начеб ми не мали своїх, або слів, що не відповідають духові нашої мови і були перебрані з чужих мов.

Находимо такі слова: з а к н и ж к у в а т и орудки. Закнижкувати це з німецького: verbuchen; по нашому: з а п и с а т и. Місто орудки можна уживати діло, бо говоримо: діловий рік, ділові книги і подібне. Під назвами трансакції або операції слід розуміти торговельні діла в більшім обсягу („маштабі").

На нашу гадку треба робити ріжницю межи „в т р а т и в" і с т р а т и в"; говоримо „втратив поїзд", але „стратив на цій продажі".

„О б т я ж у в а т и" — це з німецького „belasten"; правильно: записати в некористь.

„У з н а т и" — це або з польського або з чеського. У нас „узнати" значить: переконатися, зрозуміти, довідатися, зміркувати (дивись Рідна Мова ч. 3, стор. 97). Замісць „узнати" слід уживати „записати в користь".

„Н а д в и ш к у п р и х о д у в а т и я к к р е д и т": надвишка, це тільки, що зиск; слова зиск уживається в торговельних капіталістичних підприємствах на означення висліду господарської чинности. Надвишка уживається в кооперативах на означення висліду господарської чинности кооперативи; при точнім розрахунку надвишка не повинна повстати, але тому, що при кожнім ділі не вигідно робити розрахунків, тому повстають надвишки, які згідно з рішенням загальних зборів або повертаються членам, або обертаються на інші цілі.

*) Містимо цю статтю, як матеріял для дискусій на порушену тему. Слово за нашими знавцями книговодства. — Ред.

„П р и х о д у в а т и“ — це від „прихід“. Прихід — це московський вираз. Від р. 1925 уживаємо слова „прибуток“, напр. грошей, товарів і под. Праву сторінку рахунку означуємо словом „видаток“ а не московським словом „розхід“.

„П о в і д т я г н е н н ю 15 %“. Не відтягати, але: відраховувати.

Зам.: „п і д н я т а д і в і д е н д а“ — вибрана дівіденда.

„К н и г а р а х у н к у о п а к у в а н н я“ — ліпше: книга опакування або книга рахунків опакування.

Замісць „л і к в і д а ц і й н а к н и г а“ ліпше: білянсова книга, збірник, головна книга, залежно від організації книговодства. Під назвою „ліквідаційна книга“ міг би хтось догадуватись, що її веде ліквідатор.

„К у м у л ю в а т и“ — це: злучувати.

„Р а х у н о к л ь о к а ц і й“, це не лише чуже слово, але й до того вжите в неправильнім розумінню. Автор одної статті пише: »р-к льокацій; під „винен“ вписуємо у д і л и, які кооператива вплатила (без огляду на те, чи готівкою, чи іншим способом) до тої чи іншої кооперативної установи, а дальше в к л а д к и ощадности кооперативи в кредитових чи банкових інституціях, а під „має“«... і т. д. На нашу гадку таке стягування уділів з вкладками в один рахунок є недопустиме, бо правний характер уділів і вкладок є цілком інший. Також слід позбутися слова „льокації“, а назвати це просто „вкладки у грош. установах і под“.

„П р о в і з і я“ — це нагорода; „к у р т а ж“ — посередниче; д е л ь к р е д е р е“ — кредитове. „В и н е н“ — М а є“, це переклад з німецького: Soll, Haben. „Винен“ ще відповідає нашій мові; ліпше є „в з я в“. Але ніяк не можна зрозуміти, чому і то між фахово образованими людьми уживається гасла: „Має“? Не ліпше заступити його гаслом „д а в“?

Перед кількома роками перейшов я наші установи та запитував, чому в рахунку страт і зисків у їх річних звідомленнях є зиски наведені на сторінці лівій, а страти на правій. Та цього ніхто не міг мені пояснити, а кожний покликувався на іншу установу: „так має банк Н., або така і така кооператива“, а ті знов: „так має „Дністер“. У Дністрі показали мені приписи від міністерства внутрішних справ. Дністер, як асекураційне підприємство мусів так вести, бо такі мали приписи, але інші установи? Урядовці міністерства внутрішних справ видали такі приписи під впливом камерального (державного) книговодства, яке уважає кожний прибуток за зиск, а видаток за страту.

„С и р і б і л я н с и“ — це пробні білянси. Сирі білянси це з німецького: Rohbilanz. — У нас можна уживати слова „запас“ рівнозначно з „засобом“. Придніпрянщина уживає переважно цего другого, напр. „Діло“, ч. 13.088 „Голод на Рад. Україні“, де уживається слів: діставити собі засоби до життя, або „Діло“, ч. 13.246 „Харчеві труднощі“: „бо засоби поживи забезпечується“. Іншим разом в „Ділі“ було: достава засобів поживи. В оголошенні Торг. Представництва СРСР написано: засоби товарів. Інж. Павликовський (див. „Новий Час“ стор. 4 з 7/І. 1933) говорить: „інші засоби доставляло українське народнє господарство“.

Василь Чапля.
(Мункач)

З ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ.

„Тисан“ — кооператива лісового та деревного промислу в Буштині на Закарпатті.

Слідом за „Верховиною“ *), з кінцем 1926 року на Гуцульщині повстає друга лісова кооператива „Тисан“ в Буштині. Подібно як для „Верховини“, так і тут приводом до організації другої кооперативи послужив штрайк „бокоромів“ (керманичів „дараб“ — плотів). Бокороми жадали від Жидів, які в той час мали в своїх руках все дерево призначене для сплаву, підвищити платню з 5·— кч. до 7·— кч. за один куб. метр сплавленого лісу. Але перші зусилля штрайкарів були марні. Жиди підкупили частину керманичів і штрайк розбито.

Побачивши, що штрайком при здеморалізованости робітників нічого позитивного не вдієш, вирішили два найенергічніші з них Дмитро Пацкан і Дмитро Андришин заснувати „дружество“, яке просто, як юридична особа, перебрало б на себе „плавачку“ лісу Тисою до Мадярщини. Таке товариство під назвою „Тисан“ вдалось їм заснувати дня 29. листопаду 1926 року, принявши статут, який видано Краєвим Кооперативним Союзом для кооператив універсального типу з ухилом в бік споживчих товариств. Таким чином і в цьому випадку маємо приклад, як організатори не мали до своєї розпорядимости навіть відповідного статуту. Це розуміється мало принести в майбутньому практичному житті не малі організаційні труднощі, але ця відсутність ліпшої поради і вказівок ще збільшує заслуги перших організаторів.

При відкриттю товариства до його складу записалось поважне число членів, які підписались на паєвий капітал в сумі кч. 48.000·—, хоч це були переважно бідніші лісові робітники.

Першій управі кооперативи, на чолі якої стояв Дмитро Пацкан, не так легко вдалося дістати роботу для товариства. Ліс знаходився в руках Жидів, а ті не хотіли передати його сплаву в руки новоорганізованого обєднання. До того ж причинились почасти і самі члени товариства.

Лісові підприємці, розвинувши широку агітацію проти „Тисана“, забрали від людей паси і, роздавши кілька тисяч корон чеських на руки бокоромів, яко завдаток на рахунок платні, примусили бідних людей попасти в мережі експлоататорів.

Було це в кілька місяців після заснования кооперативи. Але ініціятори не падали духом. Вони скликали нараду, на якій вирішили під заклад свого збірного власного майна затягнути для товариства позику, щоб на той позичений капітал закупити від держави частку лісу просто на коріні для рубанки і сплаву і, таким чином, враз обійти цілу низку посередників. Перевести цю справу доручено голові кооперативи і той незадовго вже появився в Ужгороді. Тут він зустрічається з Штефаном Клочураком, відомим уже нам піоніром першої лісової кооперативи на Гуцульщині „Верховина“ і той, завзятий розпочатою боротьбою, перебрав разом з своїм батьком фінансування „Тисана“. В результаті, „Тисан“ при найближчій „ліцітації“ (торгах)

*) Описана тим-же автором в „Кооп. Респ.“ за XI.—XII. 1932. р. — *Редакція.*

лісової дирекції в Буштині появляється рядом з своїми противниками-підприємцями капіталістами. Ці підприємці, щоб враз позбутися несподіваного конкурента, запропонували державній лісовій дирекції неможливо високі ціни за ліс, який малось на увазі дати на рубанку. Але заступники „Тисана“ дали ще вищу ціну і свідомі небезпеки можливого неуспіху, а може й негайної катастрофи для свого підприємства, перебрали на зруб і „плавчку“ 10 тисяч куб. метрів дерева.

Але, поки кооператива рубала свій ліс, конкуренти-капіталісти подалися на Мадярщину і там, на ринку підкарпатського лісу підготовили справу так, що на дорогий ліс „Тисана“ попиту просто не було. Лише в наслідок надзвичайної настирливости і енергії Клочурака, по чотирьох місяцях праці, вдалося продати 4 тисячі куб. метрів зрубаного лісу. Решту лісу, 6 тисяч куб. метрів вдалося продати лише пізніще при допомозі міністерства хліборобства Ч. С. Р., яке зменшило його ціну, а значить і зобовязання т-ва перед лісовою дирекцією на 20·— кч. за один куб. метр.

Між тим Жиди не забували про причину боротьби бокоромів і все ще сподівалися що кооператива не зможе оплачувати праці своїх членів по такій ціні, як ті жадали при штрайку. Але розрахунок показав, що і в цьому кооператива перемогла: бокороми одержали вищу платню по 7·— кч. за куб. метр, а не по 5·— кч. як те мали жидівські наймити.

Так, після надзвичайно ризиковної боротьби і просто самопосвяти кількох відданих справі ініціяторів і ця кооератива бокоромів щасливо закінчила свою діяльність за перший 1927 рік свого існування з чистим зиском 9.596. к. ч. Що ж торкається його морального успіху, то про це ґоворить хоч би й те, що на слідуючий рік товариству вже зовсім легко вдалося закупити 11.000 метрів куб. дерева на пні (в Синевір-Поляні — 7.00, в Буштині 3.000 і у Вході 1.000.) і придбати силу нових членів, число яких зросло аж до 360 чоловіка... Так славно почала своє життя друга лісова кооператива в Карпатах.

При опису діяльности першої лісової кооперативи „Верховина“ на Гуцульщині „Верховини“ ми вже згадували що „Тисан“ по характеру своєї основної діяльности являється льогічним продовженням тої першої кооперативи. Робітники „Верховини“, зрубавши часто при допомозі робітників „Тисану“ ліс і стягнувши його на другу зиму до гірських річок, на цім закінчували свою основну працю. Далі основну ролю перебірав „Тисан“. „Плавачка“, або праця при сплавленню лісу по гірських поточинах і річках є також сезонова робота. Ця праця дуже небезпечна і криє в собі дуже багато характерного. Тому треба подати її короткий опис бо це пояснить і організаційні основи самого нашого кооперативного обєднання. Крім того, це ж занадто своєрідна праця нашого гірського населення, щоб про неї при цій нагоді не згадати кілька слів.

Починається „плавачка“ звичайно на весні, але провадиться також і в літі, коли тому сприяє повна вода в річках, або коли в горах випавають сильні дощі. З цею роботою гуцул зжився так, як з хліборобством. Вона дає йому життя, вона часто приносить йому і смерть Тому то й оспівує її гуцул в своїх ліричних коломийках:

..."Ізвершу я дарабчину
Тоту вісімкову [1])
Куплю любці чоботята,
Фустину шовкову!

Ой і звершу дарабчину
Та покладу столець [3])
Іти би мі відознати
У долішній конець!

А ізвершу дарабчину,
Прибю опачину [2])
Недалеко до білявки
Лиш у Лазащину!..."

В Карпатах, в певних місцях, при початках гірських річок, а то і при поточинах, десь висотою до 1.000 метрів збудовано греблі, що носять місцеві назви: „гать", „кляуза", або „кляузура" і затримують воду. З таких гатей, якими користується товариство „Тисан" назвемо: Кознєска, та Говерля, які нам пощастило відвідати, та Лазіщина, Світове, Стебне, Балзаул, Богдан, Студена, Сцявул. Гаті ці будуються звичайно в кілька метрів, а то й кілька десятків метрів висоти так, що набірають в собі значну кількість води, яка величезним тягарем стремить прорватись в няпрямку схилу межигіря. Коли гать починає поповнюватись, то під нею учасники „Тисану", так звані „хірманчі" починають збивати „дараби", себ то невеликі плоти складені так, що всі бервена звязують вершками в тому напрямі, куди попливе дараба, а товщими кінцями, від пенька — назад. Дараби бувають ріжних розмірів в залежносги від породи дерева та сили й ширини гірської річки але звичайно „вісімкові", себто довжиною від 10 до 16 метрів. На передній частині робиться „столець", себ то, таке оперся для кормидла, а само кормидло робиться в формі весла — „опачина". На задній частині бокора кладеться „волоцюга" — густа широко-гиляста смерека привязана канатом до дараби. Її кидають у воду, коли хід дараби треба затримати, аби вона не налетіла на ті дараби, що пливуть з переду. Така дараба робиться в часі від двох до чотирьох днів; робить її той, хто потім, звичайно у середу або в суботу буде сам її спускати від гаті аж до Тиси і потім по Тисі аж до Бичкова. Меншу дарабу, везе один дарабник, а більші потребують обслуги двох, трьох а то й чотирьох дарабників; тоді головний сплавщик зветься „керманич". Цікаво, що на таку відважну працю, як спуск дараб, рішаються також і жінки.

Не даром існують у гуцулів такі коломийки:

...Ой ізвершу дарабчину
Опочину класти...
Научи мі дівчиночку
Як дарабу вести..." (Кваси)

..."Научи мє білявочку
Дарабочку вести,
Буду тобі я з Бичкова
Мід — горівку нести..." (Ясіня)

...Ой у Бичкові купив,
А в Рахові згубив,
Та чись така нещаслива,
Що м тя дуже любив..." (Кевеле)

Коли партія дараб під гаттю готова, з гаті пускають "тищору", себ то першу воду для підняття дараб. Керманичі оглядають свої плоти, роблять конечні приготовання і пускають „повину" або „раптянку", себ то раптово, враз більшу кількість води. Дараби з страшною швидкістю летять вниз по гірській річці, яка таким чином враз

[1]) 16 метрів довгу
[2]) устій для керми
[3]) весло

наповнилась і перетворилась у стихію. Цей спуск води буває такий сильний і величезний, що дозваляє на день спустити до 20 вагонів деревна. А швидкість води така сильна, що за перші 2—3 години дараба відпливає на 40—45 кільометрів, а за 6—7 годин вже входить в спокійнішу і повноводнішу Тису коло Бичкова. Для свого харчування дарабники звичайно мають невеликі запаси холодної їжі, які поповнюють по дорозі, коли на тихіших частинах гірських річок жінки їм „мечуть“ з берега „тайстрини“, наповнені холодною „кулешою“ та „штукою“ (мясом).

В Бичкові дараби пристають до берега, їх звязують одну за другою, по кілька разом; утворюються таким чином довші плоти, так звані „бокорі“, кожний від 17 до 60 куб. метрів деревна. Дальшим сплавом ліса аж до Буштина керують так звані „бокороми“.

Від Буштина плоти роблять третю і найдальшу, але вже не таку небезпечну частину шляху, аж у саму Мадярщину.

Найтяжчим і найнебезпечнішим являється сплав лісу до Бичкова. Тут дарабник на кожному повороті гірської річки та на мілкій її частині ризикує розбитись з дарабою, зломити ногу; він часто залежить не лише від всякої несподіванки, але мусить все щастя своє іноді розраховувати лише на небесні сили, сподіючись, по ріжних йому знаних прикметах, доброго дощу, а з ним і повної води. Ця, дощова вода зветься тут „божою водою“ у відріжнення від „панської води“, яку штучно збірають гатями. Коли якась дараба застрягне і зробить „перегороду“, то в двох, трьох кільометрах вище спеціяльні вартові — „ловачі“ з числа самих же сплавщиків ставлять „фану“, себ бо білий прапор, щоб всі вищі дараби негайно приставали до берега. В таких небезпечних місцях на березі річок забивають товсті стовпи, до яких „вартові“ привязують кинуті їм з дараб канати і тим зупиняють їх хід. Котви для зупинки дараб не практикуються, бо сила гірських річок їх би порвала. При невдачі заставити верхні дараби трапляються страшні випадки: дараби з величезних дерев по 20—25 метрів довжиною та по метру в поперечнику розбиваються, а під настирністю води стають сторч, крошать самі себе і нищать людей, безсилих проти стихії. Такі нещастя, не дивлячись на звичку й спритність дарабників, „керманичів“ і бокоромів“, все ж трапляються що-року...

...„Тече річка з Ясінечка,
Я по ній возився...
Та молися, душко, Богу,
Що я не втопився.

Тече річка з Ясінечка,
Та річка рінява...
Намочив я гатинята,
Марічко білява...“

Коли дараба чи бокор розібється по вині бокоромів, то вони платять покуту. За цим доглядають спеціяльні урядовці лісової дирекції. Але ж часто буває, що причину такої шкоди дуже трудно встановити. Тому, можна рахувати, що в таких випадках звичайно буває, що та ж сама стихія, яка відважному гуцулові за півтора два дні дає заробити 100—150 кч. (пересічно по 25. кч за один куб метр.), — інший раз забірає враз все те, що він мав заробити за цю „плавачку“, та те, що зміг би заробити і в майбутньому. Прикладом такої шкоди може служити хоч би й несподівана по сильному дощу повінь на Тисі в літі 1930 року, коли ця річка, висловлюючись по місцевому, — забрала товариству „Тисан“ понад 2.000 куб. метрів деревна на значну суму, і цю шкоду мусять покрити найбідніші сплавники.

І ось, перебрати на себе організовано цю роботу і при тому побороти силу тих соціяльних перешкод, які унеможливлювали одержання за її виконання належного заробітку, і взялося товариство „Тисан“.

Як пригадуємо, „Тисану“ в практиці не вдалося обмежитись лише основним своїм завданням — перебрати до своїх рук плавачку, бо того йому не дали приватні підприємці. Тому кооперативі на перших же порах прийшлося поширити свої завдання, включивши до них також інші стадії лісорозробок і то не лише рубанку, але й саму торгівлю лісом. Кооператива справилась з першими труднощами і її учасники можуть бути гордими, що вийшли переможцями не лише з боротьби з своїми попередніми визискувачами, але мали щастя і в змагяннях проти самої природної стихії, яка їх годує і яка ж могла їх же й погубити в своїх „рінявих“ хвилях.

А. Кущинський

Висліди однорічної праці міських кооператив.

(Підсумки за 1932 рік).

Після провізоричного зіставлення білянсів 96 міських кооператив, без централі, стан їх з днем 31. XII. 1932 був разом такий:

Білянс:

Готівка	25.082·—	2·—%		
Запаси товарів	394.014·—	31·6 „		
Борги	416·474·—	33·4 „		
Льокації	67·120·—	5·3 „		
Рухомости	104·492·—	8·3 „		
Нерухомости	94.740·—	7·2 „		
Переходові суми	81.425·—	6·4 „	22,021·—	1·7 %
Непокриті страти з м. літ	19.096.—	1·5 „		
Запасні фонди			377.538·—	30·— „
Уділи			96.510·—	7·7 „
Кредит товаровий			365.969·—	29·2 „
„ готівкоквй			272.546·—	21·7 „
„ векслевий			84.883·—	7·8 „
Залеглі кошти завід.			11.392·—	0·9 „
Зиски за 1932. р.			25·768·—	2·— „
Страти у „ „	54.186·—	4·3 „		
	1,256.627·—	100·—%	1,256.627·—	100·—%

Видатки і прибутки:

З товарів			397.875·—	78·3 %
З продуктів			17.857·—	3·5 „
З промисл.			33.412·—	6·6 „
З ріжних			4.505·—	0·9 „
Кошти завідування	427.829·—	84·2%		
Відсотки	27.457·—	5·5 „		
Амортизація	18.563·—	3·6 „		
Ріжне	8·218·—	1·6 „		
Страти			54.186·—	10·7 „
Зиски	25·768·—	5·1 „		
	507.835·—	100·—%	507.835·—	100·—%

Оборотові фонди:

Власні:			Чужі;		
Зап. фонди	377.538·—	75·— %	Кредит тов.	365.969·—	48·— %

Уділи	96.510·—	19·— „	„	гот.	272.546·—	36·05 „
Зискк	25.768·—	5·62 „	„	вексл.	84.883·—	11·— „
			„	інший	33.413·—	4·05 „
	499.816·—	100 %			756.811·—	100 %

Відношення власних фондів до чужих є як 1 до 1·51.

Торги за р. 1932, всіх 96 кооператив були:

за споживчі товари	3,889:415·—
за продукти, вироби і трафіки	434.194·—
разом зл.	4,323.609·—

Всі кооперативи мали 11.453 членів, що в пересічи на одну кооперативу дає несповна 120 членів. В дійсности однак не всі кооперативи мають поза 100 членів а саме:

1	кооператива має обєднаних	727	членів
1	„ „ „	339	„
4	кооперативи „ „	291—299	„
5	„ „ „	212—235	„
10	„ „ „	149—184	„
23	„ „ „	100—139	„
16	„ „ „	81— 97	„
21	„ „ „	50— 78	„
15	„ „ „	25— 49	„

Товарові обороти (торги) діляться слідуючо:

1	кооператива вторгувала	(Теркопіль)	228	тисяч
1	„ „	(Перемишль)	152	„
3	кооперативи „		125—138	„
7	„ „		100—119	„
3	„ „		81— 95	„
2	„ „		66— 69	„
7	„ „		54— 58	„
5	„ „		42— 49	„
12	„ „		32— 39	„
11	„ „		22— 29	„
14	„ „		18— 20	„
30	„ „		1.100— 16	„

До вище наведених товарових оборотів не вчислено оборотів з перепродажі продуктів, власного виробництва і трафік.

Міські кооперативи крім своїх споживчих крамниць ведуть: 1 пекарню, 2 мясарні, 2 молочарні, 1 харчівню і 1 фризієрню.

Оборотові фонди кооператив не є економічно розльоковані. Бо $^1/_3$ (33.4%) оборотових фондів є заморожена в боргах, а всего $^1/_3$ оборотових фондів є пливка (товари і готівка). Відношення власних фондів до чужих булоби кориснє, якби не було так великих страт та колиб були менші борги. Замороженою сумою в боргах можнаби збільшити торги та поширити свої агенди на ріжного рода виробництва чи промисл і дати десяткам людий заняття. Вплачені уділи у відношенню до всіх оборотових фондів виказують дуже малий відсоток, бо всього 7·7%, натомісць запасні фонди виносять майже $^1/_3$ (30%) оборотових фондів.

22 кооперативи мають власні нерухомости білянсової вартости 94.740·— зл. Найбільша вартість одної нерухомости виносить 15.000 зл.

39 к-в або 40% всіх кооператив, замкнули мин. рік зі стратами на загальну суму 54.186 зл., то значить, що понад 14% убуде запасного фонду. Такий приблизно бувби вислід праці міських кооператив за м. 1932 рік.

І. Стефнюк.

Товариство укр. торговельників в Ужгороді зорганізувало кооперативний курс, на який, як зачуваємо, записалося прверх 150 осіб, головно молоді. Товариству в його хосенній праці і ми разом з часописом „Світло" (Мункач) зичимо богато успіху, а молодим кооператорам богато знань та охоти до розбудови на Закарпаті справжньої ідейної кооперації.

Пропаґанда кооперації серед канадських Українців. Дотепер ми не бачили серед американських і канадських Українців зацікавлення кооперацією, навіть споживчою, хоч в Спол. Державах українська іміграція складається переважно з робітничого елементу, для якого споживча кооперація повинна мати велику вагу. В Канаді на-

ші хлібороби-фармери, як знаємо, є втягнені в загально-хліборобські кооперативні організації; передовсім є вони у „збіжевих пулях" і підлягають загальній їхній ідеольогії. Українська преса в обох названих державах не присвячувала спеціяльної уваги кооперативній організації, практиці та ідеольогії, за виїмком канадійської фармерської преси, яка від часу до часу містила і містить короткі звістки з пулів. Свого часу більше уваги кооперативним справам присвячував „Канадійський Українець".

Тому з вдоволенням прийме до відома наше кооперативне громадянство появу часопису, який плекає кооперативну ідеольогію систематично. Тим часописом є „Фармерський Голос", двотижневик, що виходить вже другий рік в Едмонтон-Альберта. Як видно з одержаних нами кількох чисел цього часопису, він стоїть на плятформі „C.C.F." (Co-operative Commonwealth Federation), політичної групи, членами якої є також три українські депутати до канадського парляменту з п. Лучковичем на чолі. Ідеольогія цеї групи наближається до ідеольогії англійських кооперативних соціялістів. В справах кооперативної економічної політики „Фармерський Голос" виступає за співпрацю хліборобів-продуцентів прямо зі споживачами та ставиться опозиційно до нинішних капіталістичних кругів Канади. У „Фарм. Голосі" ми завважили кілька передруків з краєвої кооперативтивної преси.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Положення хліборобства в Польщі (вересень 1933 року). Ринки збіжжа. За бюлетеном „Звйонзку Ізб і Організацій Рольнічих" подаємо: після оцінки цьогорічних зборів, вони випали так: пшениці зібрано 18,6 міл. квінталів (зріст 38% проти минулого року), жита 63,9 міл. кв. (зріст 4.6%), ячменю 13,8 м. кв. (менше о 1,4%), вівса 24,5 міл. кв. (зріст 2,5%), бараболь 282 міл. кв. (менше о 5,9%). Велике збільшення збору пшениці пояснюється минулорічною катастрофою ржі. Порівнання цьогорічного збору зі зборами останніх 5-ти літ показує, що той збір досягає ледви середньої пересічи.

На світових ринках є великі запаси непроданого збіжа в Америці і Австралії (200 міл. кв.), одначе вони зменшаться, бо цьогорічний збір був там дуже слабий (збір пшениці ц. р. менший на 33,5% жита на 38,7%, ячменю на 38,4%, вівса на 36,2%).

В Европі зате цьогорічні збори були кращі, як мин. року: пшениці зібрано о 13,9%, жита о 2,3% більше як мин. року.

Ціни збіжжа на світових ринках формувалися знижково, на польських на загал також. Рівень цін показує нижче подане зіставлення (конець вересня 1933):

	Чікаго	Ліверпуль	Берлін	Львів
	(зл. п. за 100 кг.)			
пшениця	18 89	15,82	38,52	20,00
жито	15,44	—	30,54	15,31
ячмінь	17,50	—	38,86	—
овес	15,56	16,23	30,11	12,87

Ціни оригінальних яєць за скриню (24 кіп) удержувалися в межах 90—93 зл., експортові яйця льоко границя 102—110 зол.

Ціни масла вагалися. Від половини місяця наступила поправа цін. У Варшаві платили тоді 3,40 зл. за 1 кг. В Познані 3,30—3,50 зл. Цікаве, що в експорті переважала Німеччина; вивіз до Англії не калькулювався.

На ринках безріг і худоби була мала звишка цін. За 100 кг. живої ваги безріг платили у Варшаві (конець вересня): товщеві штуки 100—130 зл., мясні 100—110 зл. За воли платили у Варшаві 53—70 зл , корови 31—68 зл , телята 56—87 зл. за 100 кг живої ваги. Вивіз йшов до Відня (свині, дещо телят; рогата худоба до Італії). Експорт беконів до Англії підляг новим обмеженням. Англійська влада обчислила, що краєва продукція дасть 2 міл. англ. сотн. річно, з домініій прийде 1 міліон — і тому для імпорту з чужих держав преліміновано контингент 7,6 міл. сотн.; менше, як в минулому році. З доміній на увагу заслуговує зріст імпорту беконів з Канади. Серед імпортерів найбільший контингент призначено, як звичайно, Данії (62%), потім ідуть: Голяндія, 9,8%. Польща 9,5%, Литва 4,7%, Швеція 4,5%, і другі країни з маленькими квотами низше 1%.

Названі країни мусіли зобовязатися до регулярної достави призначених їм контигентів; в противному разі в дальших роках їх контигент міг-би підлягти скороченню.

Ринок птахівництва. Вересень — це початок сезону в цій ділянці. В тім місяці зростає подача мо-

лодого товару. За молоді курята платили продуцентові 40—60 сот. за 1 кг. Ціни експортових гусей 9—10 зл. за пару, франко німецький кордон. Вивіз живої птиці до Англії відпав з тої причини, бо в Англії вибухла пташинна недуга, а це звязують з довозом птиці з Польщі.

Битий дріб експортувався головно до Англії і Франції, але й цей вивіз буде в майбутньому утруднений через вищі оплати.

СЕРЕД КНИГ.

Громадянство з точки погляду споживача.

(Реферат).

Відомий англійський кооперативний письменник Персі Редферн видав в двох томах, накладом англійського Товариства для гуртових закупів в Менчестер, 24 нариси ріжних авторів під спільним заголовком „Я і стоваришення", в котрих то нарисах розглянено цілу низку питань зі становиша споживача. З того багатого змісту ми піднесемо лише дещо, а саме те, що є в близькім відношенні до кооперативного руху.

Найперше дамо слово давнішому провідникові робітників, а теперішному міністрові фінансів Филипові Сновденові. В статті під заголовком „Віра демократа", в якій він розглядає справу політичних обєднань, відношення між державою і громадянами, цехами, акційними стоваришеннями. Сновден пише між іншим таке про кооперативи споживачів: Кооперативна організація усунула обман з торговлі, вона продукує добрі товари і продає їх за справедливу ціну. Вона в засаді відкидає думку, що її колись висказав один великий державний муж, що „підроблювання товарів є законною формою конкуренції". Вона доказала, що навіть на ділянці торговлі може мати місце ідеалізм, що навіть торговлю можна підпорядкувати суспільним потребам і що вона не мусить бути конечно знаряддям приватного, себто з особистого інтересу, виходячого зі змагання до зиску.

Також не лише в теперішности, але навіть в будуччині буде кооперативна організація відогравати велику ролю, таку велику, що навіть держава не може її сповнити. Филип Сновден каже про це так: „Ніяка централістична влада не є в силі завідувати всіми станицями розподілу дібр, котрими нині завідують льокальні кооперативи споживачів. Я думаю, що будуччина належиться кооперативному рухові..."

Інший автор Ернест Бенн в статті „Продуцент проти споживача" зачинає свої заключення твердженням, що поділ людства на партії, кляси і т. п. є штучний. По його думці, суттєве противенство в людськім товаристві, що ділить людськість на два табори — це є ріжниця між продуцентом і споживачем. На його думку, це є основна проблєма цілої національної економії, як і суспільної науки.

Ворожнечу цю загострує і зміцнює егоїзм поодиноких партій. Можна дуже симпатизувати з гірниками — каже автор, але коли на тоні вугля мається доплатити один шілінг, то тоді кожний лається. Видно, що егоїзм перемагає всі прінціпові погляди.

Автор зовсім справедливо завважує, що коли робітники уважають себе за „невільників платні", то споживачі можуть себе уважати

подвійними невільниками, бо їх доля і недоля не залежить лише від продуцентів, але і від торговців. І якщо приглянемося модерній „господарсякій вільности“, то бачимо, що той самий робітник є раз рабом, як продуцент, і два рази рабом, як споживач.

Стільки каже Е. Бенн. Але мабуть англійський автор забуває, що найбільша і найважніша категорія продуцентів, себто робітники мають не лише виразні інтереси продуцентів, про які дбають їх професійні союзи, але теж найпекучіші інтереси споживачів. В грудях сучасного робітника сидять побіч себе дві душі: душа продуцента і споживача. Часом бере верх душа продуцента, а часом консумента. Досі душа продуцента була сильніша і продуцент обороняв свої справи зубами. І противно, його душа, як споживача, є мирна і боязлива. Він не розумів того, що незвичайно корисна праця профес. організацій піде на пропаще, коли не буде товариств споживачів, що заміняли б номінальну вартість на реальну. Але цілковите увільнення робітників від тягару капіталістичної системи буде лише тоді можливе, коли вони цілу свою силу закупна і ощадности сконцентрують в товариствах споживачів і створять свою власну кооперативну продукцію.

Також стаття п. з. „Дорога до радісного життя“, написана др. Л. Джаксом містить роздумування про споживачів і продуцентів. Автор думає, що кооперативна організація є більш поширена між споживачами, як продуцентами. Головний конфлікт нашого часу повстає не між капіталом і працею, як думає багато людей, але між консументами і прдуцентами.

Четвертий автор збірки В. Сітрін (Citrine), предсідник Міжнародного Профес. Союзу пропагує в своїй статті „Праця і суспільство“ співпрацю між професійними союзами і кооперативами. Він, як прихильник профес. спілок, твердить, що споживачі можуть справедливо сподіватися, що їх обслуга не буде дезорганізована через страйки і льокавти. Він закінчує свої твердження надією, що в будучім кооперативнім ладі інтереси продуцента будуть помирені з інтересами споживача.

Лєонард Вульф у статті під наг. „Шлях мира“ аналізує психольогію капіталістичного продуцента і споживача в звязку з міжнародньою торговлею. Він твердить, що міжнародня торговля, організована і контрольована в інтересі національних зискоробів є нездорова, а політично може привести до війни. Якщо однак міжнародня торговля буде зорганізована і ведена в інтересі споживача, то ми були б на дорозі до мира.

Др. С. Аддізон в своїй статті „Нація і її прохарчування“ заявляє святочно слідуюче: „Я не можу вірити в систему, що веде до цього, що транспорт і закупно вугля коштують два або три рази більше, як управа ріллі, сійба, плекання, себто оплата за труди селянина, що цьому присвячує кілька місяців.

І. Г. Вольвортс, господарський організатор британського кооперативного союзу, в статті під заг. „Сільська господарка — бідна племінниця промисловости“ промовляє за поширенням сільсько-господарської кооперації у Великій Британії, а в розділі про відродження і оживлення села пише слідуюче: Коли б належно цінилися в Англії добрі середники поживи, то це задержувало б селянина на селі. Сільське господарство потребує менше фінансової допомоги, але за те більше зусиль цілої нації до поліпшення сільського життя“.

Пані Єлисавета Лєвет, професор історії на льондонськім університеті, в статті під заг. „Споживач в історії“ доказує, що в пересічі чоловік в трьох третих є споживачем, а в одній третій продуцентом. В передісторичних часах чоловік був передусім продуцентом; історія людства починається зростом потреб і спожиття дібр. Є дуже правдоподібне, що саме жінка збудила нові потреби і що їй треба завдячувати повстання управи збіжжа і зрозуміння для мистецтв в тім часі, коли мужчина був ще тільки ловцем.

Зріст потреб в Англії почався в 15 віці, в котрім жалувалися не лише бідні на роскіш багатих, але теж заступники багатих, моралісти і економісти гіршилися екстравагантними одягами нових багачів, передусім купців, що жили наче князі. Держава пробувала законними засобами поборювати люксус. Вона нормувала одяг ріжних верств нації.

Середньовічні цехи служили не лише продукції, як часто думають люди, але ще більше споживачам і вони ділилися на дві категорії: цехи пекарів, риболовців і різників це були роздільчі організації, і вони відогравали більшу ролю, ніж суто продукційні цехи ткачів, капелюшників і золотників. Непорозуміння, які повставали в середновіччю, були лише функційного походження. Одною з головних фунцій містових знарядів, що були немовби цехами цехів, було погоджування інтересів продуцента з інтересами споживача. Всупереч теперішнім цехам середньовічні брацтва часто статутово змагали до оборони споживача передусім в тому напрямі, що перестерігали якість продуктів.

В середніх віках не існували окремі організації споживачів, але деякі монастирі, передусім францішканські, будували добровільно і даром водопроводи в інтересі всіх споживачів і таким чином звільнялися з залежности від тих багачів, що дарували монастирям пиво і вино. Францішкани будували дороги і мости, основували, і то не лише в Італії, але також в Англії допомогові каси, з котрих позичали бідним гроші без відсотків і так поборювали лихву.

Авторка каже, що в 16. віці в Англії почала творитися верства чистих споживачів як з жінок, так і мужчин, що жили з відсотків від капіталу; до того часу група споживачів складалася лише зі спенсіонованих. В середньовіччу часто траплялося нормування цін зі сторони зарядів міст і влади. Авторка є думки, що знесення монополів в Англії в 1619 р. здержало зріст цін більше, ніж щонебудь іншого.

Секти пуританів і квекрів звернули з одної сторони увагу влади на погане відживлювання бідних, але з другої сторони уважали пуритани вживання не за ціль саму для себе, і давали приклад життя ощадного і простого, чим причинилися до збільшення ошадностей середнього стану.

Мимо того однак з кінцем 17. віку письменник Дефое бачив одну з причин бідности в тім, що англійськнй робітник три рази стільки їсть і особливо пє, ніж робітник інших країв.

Перша справжня організація споживачів повстала в 1795 році у формі кооперативного млина в англійській пристані Галь (Hull) з ціллю поборювати високі ціни за муку. Другий кооперативний млин повстав теж там в році 1801 з ціллю поборювати фальшовання муки. І це були завязки великого модерного кооперативного руху споживачів.

А. Александер, провідник британської кооперативної партії, обговорює в статті під наг. „Парлямент і споживачі“ по части цю саму тему, що пані проф. Лєвет. В історичнім перегляді сконстатував

він, що в середньовіччу кожне місто мало хлібне і оливне бюро, котрі контролювали якість, міру і ціни та їх установляли. Закуп, збирання і затаювання продуктів задля підвищення ціни уважали в середньовіччу за найвищу неморальність.

Остання світова війна поставила перед очі влади інтереси споживача, які подоптали торговці. І тоді в Англії повстали державні комісії для установлення умірковaних цін для споживчих товарів, уряд прохарчування і комітети в департаментах для нормування цін рільних продуктів.

Але ще важнішим від вище наведеного видавалося п. Александрові заложення представниками кооператив споживачів обєднаного парляментарного комітету в 1902 р. для оборони інтересів споживача. Це довело до повстання кооперативної партії, що в 1918 році мала своє представництво в парляменті. В р. 1922. прибуло ше 4 представники кооперативної партії, а в р. 1923 — шість. Праці тої парляментарної ґрупи приписує Александер деякі успіхи, як: звільнення від податку чистих надвишок кооператив і признання закону про те, що чай muситься продавати нетто, а це британським споживачам заощадило кілька міліонів річно.

По думці пана Александера кооперативний рух в Англії здержав розвій трестів, що розвинулися в таків великій мірі на континенті.

Ми закінчимо цей реферат цитатом, що його наводить п. Александер з писань Роберта Овена: Люди не були досі виховувані в принціпах, що змагають до співділання. Спільне ділання мало місце лиш тоді, коли люди перед чимсь зброїлися, або хотіли інших знищити.

В. Тотоміанц

ВСЯЧИНА.

Семінар соц.-економіки Підкарпаття при Українському Університеті в Празі відбув у минулому шкільному році пять засідань. Було перечитано доповіді: проф. Мицюк „Народносна (?! — Ред.) статистика Підкарпатської Руси в XIX й XX століттях“; доц. В. Доманицький „Скотарство Підкарпатської Руси в рр. 1910—30“; інж. М. Кушніренко „Соціяльно-економічний побут долишняків на підставі анкетного обслідування с. Горінчова“; др. М. Шляхтиченко „М. Драгоманів і Підкарпаття“; др. А. Гартль, керівник архіву міністерства закордонних справ у Празі „Проблема мови й народности Підкарпаття“.

Всі доповіді висвітлювали добре ріжні сторони нашого життя. („Світло“ ч. 7—8/33).

Шкода, якщо деякі з них не появляться друком.

П. Т. Передплатників просимо вирівнати їх належитости за „КР.“ до кінця року.

Адміністрація.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос“, Львів, Японська 7. Тел. 14-78.